

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ.

† 1898. SZEPTEMBER 10.

A magyar királynét meggyilkolták. Meggyilkolta egy rettenetes eszme vak fanatikusa, a kit a végzet útjába vetett. Meggyilkolta hidegen, kegyetlenül, nem nézve nemét, védtelen ártatlanságát, szentté avató bánatát: csak azért, mert fején koronát viselt.

Micsoda sötét, rettenetes tragédia ez; megfélemlítő a legnagyobb mértékben, a kiengesztelődés minden árnya nélkül. Mintha a görög mythoszok iszonyatos légkörében éreznők magunkat, a hol az istenek kegyetlen végzetéből jók és ártatlanok pusztúlnak el, együtt a gonoszokkal. De ez rettenetesebb még annál is. Nem fölülről jó, de alulról; nem az olympi istenek kezéből, kiket a végzet az emberek uraivá rendelt, de ádáz, kegyetlen emberekéből, kiket a többiek eltiportak.

Hol van mása e rettenetes tragédiának, költészetben vagy a történelemben? *Antigoné*? De ő vétkezett a király törvénye ellen. *Cordélia*? De ő fegyverrel kezében jött apja megboszulására. *Mária Antoinette*? De ő ellenségeivel küzdve, nyílt harcban esett el. Egymagában áll, mint egy új terméke a forrongó jelenkor sötét mélységeinek.

Egy törzsűrés a genfi tó partján egy nemes nő szív közepébe: s az egész Európa, az egész művelt világ megdöbbenve riad fel és reszketni kezd. A vén föld egyet rendül és megcsikordul sarkaiban. Mi volt ez? És végéig a földtekén a hitben, bizalomban élő szívek megremegnek!

Ki biztos közülök a holnapról? Ha sem az anyagi jószág, sem az ártatlanság, sem a mindent beborító bánat szentsége még nem óv a legszörnyűbb haláltól: mi biztos hát akkor a földön? A hír hallatára a védtelenek és ártatlanok, mint félénk galambok, egymáshoz húzódnak, oltalmat keresve az ismeretlen veszély ellen; és egymáshoz húzódnak a föld hatalmasai is, megnyilatkozni érezvén lábaik alatt a mélységeket.

Boldogtalan, bús királyné, egykor oly szép, ifjú, boldog, hogy arcod tündöklése fényt vetett e korhadt világra! Boldog nő, boldog anya; két hatalmas birodalom úrnője, egy lovagias nemzet bálványa voltál: s egy vakon adótt tördöfés egyszerre, váratlanul a halál mély sötétségébe borított. Bús végzeted meg fogja rázni még az érzéketlent is, és meg fognak siratni, igaz könnyekkel, e föld kerekségén mindenütt, a hol jó és nemes szívű emberek élnek. Igen, egy világ fog siratni tégedet.

És itt, a négy folyam és hármás bércec honában, micsoda vihara a bánatnak és fölindulásnak rohan végig az emberek szívében! Mennyi fájó, mennyi édes emlék kezd el zsibongani egyszerre a szívekben, a múltban fölemelkedő alakod körül.

Mikor ő királyi férje oldala mellé került, nagyon szomorú napok jártak a magyarra. És az ifjú királyné, sze-

rető, meleg tekintetével meglátta ezt a gyászba borult nemzetet, s önkéntelenül vonzódott hozzá. Nemes szívével ösztönszerűleg megérezte fajunknak lovagias, nemes tulajdonait és megszerette azt. És azután hű is maradt szeretetéhez. Megtanulta nyelvünket, hogy értse, a mit beszélünk s a mit irunk, s ő is a mi édes nyelvünkön szólhasson hozzánk. Megbecsülte nagy íróinkat, talán jobban, mint sokan azok közül, a kiknek nem kell külön tanulniok meg nyelvünket. Az a kis meleg pont, az ő szerető szíve, ott a hideg világban, mind nagyobb tért hódított meg a mi számunkra, és a magyart édes hálával töltötte el az a tudat, hogy van egy jó barátunk, a ki királyi férje oldala mellett értünk emeli fel szavát. És az Isten megáldotta működését: megérte, hogy a szétdúlt romok fölött a bizalom és szeretet hídja újra fölépült a nemzet és királya között. Szent István koronája ismét ott ragyogott a magyar király fején, s ő rá, a mellette állóra szórta legfényesebb sugarait. És megtalálta nemes szívének jutalmát, önmagán kívül is. Egy halottaiból föltámasztott nemzet áldó hódolata vette körül s gyönyörrel láthatta, hogy az újra élő nemzet minő hatalmasan tör elő munkásságával, hódításával minden téren. A budai királyi palota újra visszakapta fényét, életét és a gödöllői halmok egy boldog, ifjú királynében gyönyörködhetek, a ki közöttük *otthon* vagyon. Láta nagyra nőni gyermekeit maga körül, «mint a szőlővesszőt» s megérte a nagy boldogságot, a midőn szíve bálványa, az ifjú királyfi, oldalán szép, fiatal nejevel, népeinek lelkesült hódolatát fogadja. Egész világ előtt vett részt a nemzet gyászában, midőn «a haza bölcse» ravatalon feküdt; s nevének szerető emlegetése eljutott a Tisza-parti kis kunyhók lakosaiig.

És azután, egy kikutathatatlan sötétségű éjszaka örökre ellopta a derűt arczáról. De még a megpróbáltatás ezen nehéz napjaiban is ő volt királyi férjének, az *apának* legfőbb támasza a csapás elviselésében.

S attól az időtől fogva kereste, a mit elveszített: a lélek derűjét, összhangját, életkedvét. Kereste idegen országokban, tengeren és szárazon: míg egyszerre, egy pillanat alatt megnyílt lábai előtt a sir, s ő belelépett, a nélkül, hogy észre venné. Nem; átlépte azt, fején glóriával, hogy tovább éljen az emberek emlékezetében.

A karénekek és harsonák zokogásához ama gyászmenetben, a szellő el fogja vinni a magyar alföldi síkság síró tilinkójának szavát, melylyel a pásztor elvesztett nagyasszonyát siratja.

Mi pedig, a kik itt maradtunk, gondoljuk meg, hogy micsoda ingó talajon van fölépítve ez a mi egész erkölcsi világunk; hogy micsoda sötét, ismeretlen mélységek fölött lakozunk; s éljünk és cselekedjünk a szerint. Imádkozunk, hogy az Úr kezében maradhassunk, akár élünk, akár halunk.

B. F.

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ.

Koller Károly utódai fényképe után.

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ RAVATALÁNÁL.

Ha van könnyünk és virágunk,
Hintsük mind a ravatalra:
Hű szeretet, édes emlék
A sötét gyászt hadd takarja.

Takarja el szíve táján
Azt a szörnyű, véres foltot;
Takarja el a nehéz bút,
Melyet roskadozva hordott.

Lássuk újra fény-alakját
Ifjúsága kellemében:
A mosolygást szende arcán
És a búbájt szép szemében.

E mosolygás, e tekintet,
Hány sebnak volt balzsam-írja,
A költő azt el nem zengi,
A tudós azt le nem írja.

Mikor rajtunk diadalt ült
Az erőszak és az ármány,
Vígáztunk volt, csillagunk volt,
A vak éjnek éjszakáján.

Fejedelmi férje mellett,
Fenn a fényes trónon állva:
Csillaga volt éjszakáinknak,
Hajnalkának boldog álma...

Oh reménynek, bizalomnak
Meghajnalott gazdag éve,
Mikor a király s a nemzet
Szíven szívet vett cserébe!

Pátrónánk a frigykötésnél
Úgy állt, mint egy égi nemtő,
S áhitattal súgta ajkunk:
Földi angyal, tiszta, szent ő...

Tovaröppent boldog álom,
Földi angyal, égi vagy már!
S karjaidba zárod újra,
Kit sirattunk, kit sirattál.

De van drágád itt alant is,
A magasból légy te őre,
Hű szerelmed harmatából
Hints enyhét a fölket főre.

Égő homlokát legyezzesd,
Önts szívébe új bizmat:
Kötelesség zordon útján
Hogy feledjen fáradalmat.

Sűg meg azt is éjjelenként:
Nincs magában. Árpád népe,
Egyre hűbben, egyre hűbben
Zárja őt forró szívébe.

Vargha Gyula.

KRÓNIKÁS ÉNEK,

ERZSÉBET KIRÁLYASSZONYUNK TEMETÉSEKOR.

Sírnak a harangok
Nagy Magyarországon;
Most szögeznek egy koporsót,
Idegen országban!

Be nehéz hallgatni,
A szögök verését;
Szegény hazám, Magyarországon,
Szíved vergődését!

Szívének vergődését,
Keserves jajunkat...
Most temetik idegenben,
A mi halottunkat!

De minek temetik?
El van már temetve,
Árva népem a te meleg,
A te hű szívedbe'.

Minek a virág is
A szemfödélre?
Beborítja Magyarországon
Ráhhullott reménye!...

... Sírnak a harangok
Nagy Magyarországon,
Most szögeznek egy koporsót,
Idegen országban!

Szabolcska Mihály.

CZIPRUS-LOMBOK NAGYASSZONYUNK RAVATALÁRA.

Genfi tó virágos partja
Csupa derű, csupa fény —
Paradicsom voltál eddig,
Istenírta költemény.

Genfi tó virágos partja
Golgotha már a neved:
Ott vérzett el a szelidség,
A jóság, a szeretet...

Ugy jött, mint egy angyal, napsgúrral, dallal,
Sötét éjjelünkben árnyat űző hajnal,
Nagy árváságunkban édes anyánk volt ő,
Porba sujtottaknak szívünkhez hajolt ő.

Fájó dobogását titokba' kileste,
Balzsamot csöppentett a sajgó sebre,
Szívárvány-kelés volt könyje, mosolygása,
Mindenik lépése — áldás kuforrása.

És földért, ha mi örültünk,
Csak itt vala boldog körültünk,
Ha édesen zengett feléje
A magyar szó bájos zenéje.

És elborult, ha mi busultunk,
Mikor ravatalra borultunk
S könyvet ontó gyászszal temettünk:
Ott zokogott szívből mellettünk...

Öröme oly kevés magának,
Kísérője volt a búbanat,
Kálvárián jutott el oda
Gyászhelyedre — szörnyű Golgotha.

Genfi tó szomorú partján
Liliomok nőjének,
Borítsák el fehérséggel
Azt a fekete helyet.

Gyilkos kéz hol porba dönté
Szép lelke szép templomát,
Szűz liliom csókolgassa
Nagyasszonyunk szent nyomát.

Elkerülje, rá ne hulljon
Idegen ég harmata —
Öntözgetni napkeletről
Siró felhő jár oda.

Siró felhő a Balaton,
Duna, Tisza vizéből,
Siró bánat... örök emlék...
A magyar nép szívéből.

Te, az Úr napfényes mezejében
Immár halhatatlan szép virágszál,
Te, az idvezültek seregében
Boldog már az Isten zsámolyánál:
Ugy-e, nem hagysz ezután se' minket,
Meghallgatod könyörgéseinket?

Oh, tudjuk, ha könytől ázik orcánk
Honfigondok sötét éjszakáján:
Virrasztani te leszállassz hozzánk
Angyaloknak sugárból szőtt szárnyán.
... Gyászunk derűl, nem siratunk többé:
Miénk vagy te most is — mindörökké!

Lampérth Géza.

ERZSÉBET.

Búgnak a harangok nagy Magyarországon,
Hogy egy megölt szívért milliók szíve fájjon,
S milliók könyje hulljon gyászos ravatalra:
Királynénk, Erzsébet, szemünk fénye — halva!

Királynénk, Erzsébet, te féltett, te áldott,
Oh, hogy idegenben utólt az átok!
Hogy így kell gyászolnunk a te nemes szíved,
Azt az értünk verőt, azt a hozzánk hívet...

— Idegen föld termett, idegen kéz ápolt,
S te magyarrá lettél, — oh, mi boldogság volt!
Zokogó búval most siratóid lettünk:
Csak az Isten tudja, benned mit vesztettünk!

Nemzeti királynénk, nagyasszonyunk voltál,
Megismertél minket és hozzánk hajoltál;
Édes magyar nyelvünk az ajkadon zengett,
Velünk érző szívvel védte, hol kellett.

Trónod magasából ránk sugárzó áldás,
Sebünkre ír voltál, gyászuinkra megváltás;
Kebledre ölelted ezt a bús országot, —
A hány magyar szív van, mind tégedet áldott.

Nemzet ajándékát mikor visszaadtad,
Nemzet nagy halottját mikor megsirattad:
Örömről tetéztél, megosztottad gyászuink, —
Ha eddig szerettünk, ezentúl imádtunk!

— Bús csillagok aztán sorsodól szegődtek...
Féltett büszkeségünk, oh mi lett belőled!
Viruló virágból hervadozó rózsza,
Boldog királynéből *mater dolorosa*...

Jártad a Golgothát rejtegetett búval,
Fenkölt homlokodon tövis-koszorúval;
Bujdosd a tengert, reneteged, bérczet, —
Vérző anya-szíved hajh, egyre csak vérzett!

Bujdosó fájdalom! im most megpihentél,
Magyar nemzetednek örök gyásza lettél;
Bús kétség sorvasztja csüggedt szívünket:
Téged elvesztvén, vajh, ki véd meg minket?

Mi megholt királynénk, megdicsőült szentünk,
Mennynek magasában könyörgőj érettünk!
Kétséges jövőnkül oszladsz el az árnyat,
Légy oltalmazója mi magyar hazánknak!

Sajó Sándor.

MIKOR UTOLJÁRA LÁTTUK.

Az ezredévi ünnepek óta nem volt nálunk a királyné s akkor is alig mutatkozott a közönség előtt. Ha ment is valahova, mellékúton ment és többnyire bérkocsin, hogy fel ne ismerjék. A hol percekig látni lehetett, utolsó királynéi funkciója a fogadtatásnál volt a budai várakban 1896-ban. Mikszáth Kálmán tolla e nevezetes napról a következő színgázdag rajtot vetette papírra a *«Királynéről»*.

Hármat koppantottak a paléasz urak, s belépett a királyné régi sugár természetével. Leült a trónon ura mellé balról Magyarország patronája. Ezer szem szegződött a trónra, melyre újonnan himezték Magyarország czimerét ibolyavörös mezőre s melynek mennyezetét két nagy hó-fehér strucc-toll-bokor díszíti, a hajdan nemzeti szín strucc-tollak helyett. De még több szem nézte a királynét.

Ott ült fekete csipkével áttört magyar ruhában, minden fekete volt rajta, minden, minden: haja átkötte gyászfátyollal, magyarosan, a hajtűk és gyöngyök mind feketék voltak. Csak az arca volt fehér és végtelenül szomorú... Egy *Mater Dolorosa*. Ah, a régi arcz ez még. Az, melyet a búbajos képekről ismerünk: a vékony, nemes vonások, az elől lenyírt kicsi haj, mint selyem-rojt húzódik a homlokra s fönt a dús hajfonat minden koronánál szebb korona. Ő az, ő, de a bánat már rajta hagyta nyomait az arczon, sokat pusztított, — a kép még ugyanaz, csak-hogy úgy tetszik, mintha ködön volna.

Nagy szempillái le vannak eresztve, élénk, kedves szeméből nem látszik semmi; ott ül csendesen, majdnem érzéketlenül, mintha nem látna senkit, nem hallana semmit. A lelke, oh a lelke másutt lehet. Egyetlen mozdulat, egyetlen tekintet nem jelzi érdeklődését. Olyan, mint egy fehér szobor a szomorú fehér arczával. Viszi-viszi a nagy bánatot mindenüvé, és hiába koppantanak háromszor a paléasz urak, az a nagy bánat el nem ijed attól, vele jön ide is.

És aztán elkezd beszélni *Szilágyi* Dezső, szép lassan, a hogy a trónnál illik. A király hova tovább figyelni kezd. Egy szó, egy gondolat megkapja és szeme ott csüggy a nagy nemzeti szónok ajkán, — de a királyné arczára semmi sines irva. Semmi, semmi. Olyan fehér és olyan mozdulatlan.

1853.

Hanfstaengl rajza után.

1854.

Dürek festménye után.

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ ARCKÉPEI. — Ernst Lajos gyűjteményéből.

Hát egyszer csak belevegyíti a szónok a királyné nevét is. Még csak a szemöldöke sem rezdül. Beszélhetnek a szoborról a szobornak.

De a királyné nevének hallatára egyszerre csak felzúg az éljen. És milyen éljen az! Mintha a szívekből szakadna ki egy érzelmi zivatar. Megremegnek a trónterem sárgás márványfalai. Valami csodahang volt az, melyet nem lehet leírni, vagy megmagyarázni. Volt ebben az éljenben zsolozsma, harangzúgás, tengermorajlás, gyöngédség, érzés, még talán virágillat is.

S az érzéketlen, felséges fej megmozdult. Gyöngén, alig látszólag intett köszönetet. Valami csodálatos kecs volt abban.

S az éljen fölharant még erősebben és nem akart megszűnni percekig, — szállt-szállt föl a boltozatokig és megrengtet a boltozatokat. A fehér strucc-tollak reszketni látszottak a hanghullámoktól. Az ország nagyjai és törvényhozői nem elégedtek meg a mámoros kiáltásokkal, kalpagjaikat, esalmáikat lengették s egy sűrű erdő támadt fönn az emberek feje fölött sas-tollakból, kócsagokból, hús szellőt támasztva a fojtó meleg levegőben. Ilyen legyezője is kevés királynénak volt még.

A szónok abbahagyja beszédét és várja, míg a féktelen lelkesedés lecsillapul. Hasztalan; nincs határa.

A királyné lesüti fejét... és az a hófehér arcz egyszerre csak elkezd pirosodni... mindig jobban-jobban. Először csak nem olyan fehér többé, azután olyan, mint a frissen sült tej, mintha rózsaszínnel volna befuttatva, azután piros lesz mint az élet, piros, egészen piros.

Milyen káprázat! Ferencz József király mellett ott ült egy életpiros királyné.

Egy perczig tartott az egész. Szemei tágra nyíltak, s a régi ragyogás kicsillant belőlük. S a szemekből, melyek úgy tudtak valaha mosolyogni, hogy egy szomorú országot vidítottak föl, egy könyvesebb bugygyant ki. Százan és százan látták a drága cseppet. Meg volt a reciprocitás. Egy mosolygó ország föl tudta vidítani a királynét.

De csak egy perczig tartott. A felséges asszony szeméhez emelte csipkés zsebkendőjét, letörölte vele a könnyet. Az éljen-zés megszűnt, a szónok folytatta a beszédet s a királyné arczáról kezdett lassan-lassan lefogyni a pirosság, mint a hogy a kés pengéjéről szemlátomást illan a ráfúj lehet.

Egy percz és a király mellett újra ott ült a gyászba borult királyné, a *Mater Dolorosa* halványan, csendesen, érzéketlenül, mint egy fehér mozdulatlan szobor, mely egy édes arczra emlékezett.

Mikszáth Kálmán.

ERZSÉBET KIRÁLYNÉRŐL.

Idegen származású királyné még úgy nem szerette a magyart, a nemzetet úgy nem forrt össze egy sem, mint Erzsébet. Többet tán még magyar származású királyné sem tett nemzetünkért.

Erzsébet királyné a magyar jellemet teljesen felfogta, lelkületét átértette és rendkívül megbecsülte. Közvetlen környezetével, mely majdnem mindig magyarokból állott, rendesen magyarul beszélt. Különösen kedvelte Ferenczy Idát, hű magyar felolvasónőjét, a kiről minden alkalommal megjegyezte: — *«Ida nekem nemcsak felolvasónőm, Ida nekem barátom»*.

Erzsébet királyné együtt érzett a magyarokkal, a magyar nép örömeiben, bánataiban egyaránt osztozott, vigasztaló angyalként ott örködött az elárvult nemzet fölött már a gyász, elnyomatás éveiben is, úgy, hogy szavára, 1857-ben, mikor először lépett e haza földre, meg kezdtek nyilni Olmütz és Josephstadt sötét celláinak ajtói...

Környezetében Ferenczy Idán kívül nagyon szerette még Festetich Mária grófnő udvarhölgyet, a kinek vidám, nyájas természete, szívporkázó szelleme mindig fölvidította.

Festetich grófnővel, eper úgy, mint Ferenczy Idával úgy bánt a királyné, a hogy a legjobb barátokkal szokás s hozzájuk való viszonya a legnagyobb szereteten alapult.

Ő Felsége mellett, kivált órákig tartó, hosszas gyaloglásai idején, az udvarhölgyi tiszt nem volt könnyű. Ez a sok gyaloglás, folytonos utazás túlhaladta Festetich Mária erejét és egy párisi tartózkodás alkalmával egyszer annyira kimerült, hogy ájultan rogyott össze. Festetich Mária — mint környezete általában — imádták a királynét, s nem akart említést tenni rosszúlétéről. Ő Felsége azonban megtudta azt az orvostól s így szölt egyik bizalmasához:

— Nagyon sajnálom, hogy a kedves jó Marit többet nem vihetjük magunkkal, — azt mondta az orvos, hogy ez halála lenne... Isten ments, hogy a *lelkemre haljon meg*.

Ez az utolsó pár szó is mutatja, mennyire magyarosan, szinte népiesen beszélt a királyné nyelvünket, melynek minden árnyalata teljesen átment vérebe.

És valóban nem is vitte magával többé utazásaiban Festetich Mária, a kit nehéz tisztában Mikes Janka grófnő — ma Szécheny Miklós gróf neje — és Sztáray Ilona grófnő követtek.

Ő Felsége, előző években természetesen, mikor még a feledhetetlen trónörökös utáni gyász nem borított örökös gyászt anyai szívére, rendkívül szerette a zenét, színházat.

Mikor a kiegyezés után sok időt töltött mindig Budán, több ízben meglátogatta a Nemzeti Színházat, és különösen szerette Erkel magyar operáit, *«Bánk-bánt»*, *«Hunyady Lászlót»*. A két dalmű eszményibb alakjait, Melindát, Gara Máriát, akkoriban Pauliné-Markovics Ilka játszotta, a magyar operának ez a feledhetlenül bájos koloratur énekesnője. A királyné annyira szerette Paulinét hallani, hogy akkoriban akár-hányszor megtörtént, hogy Radnótfáy intendáns értesítést kapott, hogy Ő Felsége színházba akar menni, de kiköti, hogy opera legyen, és olyan, a melyben Pauliné énekel.

Radnótfáy Sámuel általában, mint mindenki széles e hazában, bálványozta Erzsébet királynét, s midőn egy nyári szünet alkalmával renoválták a színházat, a figyelmes intendáns, a régi piros dísz helyett *kék és fehér* kárpitokkal és szövetekkel vonatta be a páholyokat és a nézőteret. Mikor az újon díszített színházban először jelent meg a királyné, örvendezve mondta környezetének: *«Nini, a kedves Radnótfáy bácsi milyen galáns, kék-fehér, a bajor színek, az én színeim»*. Aztán az ő szokott, rendkívül nyájas modorában köszöntötte meg Radnótfáynak a figyelmet, a mi túlboldoggá tette az öreg urat.

1868 április 21-én született a királyi pár utolsó gyermeke, Mária Valéria főhercegnő; a *kis magyar leány*. Valóságos rajongással szerette ezt a leányt Erzsébet királyné, s mióta Valéria főhercegnő asszony lett, Ő Felsége számtalanszor mondta környezetének:

— Nagyon elhagyatottnak érzem magamat, mióta Valériát férjhez adtam, s most már csak ritkán lehet mellettem.

Első lépésétől kezdve, mindaddig, míg a menyasszonyi koszorút föl nem tette leánya hullámos szőke hajára, Ő Felsége személyesen ügyelt föl Mária Valéria főherceggasszony testi és szellemi nevelésére. Nevelőjéül Rónay Jácintot, a tudós főpapot választotta s mindjárt megmondta neki, hogy a történelmi eseményeket mind egészen híven adja elő leányának. A királyné köztudomásulag jól ismerte az 1848—49-iki eseményeket s egy ízben, a gödöllői szép napok alkalmával, Isaszeg felé utazva, az épen jelenlevő gróf Ráday Pál szolgabíróval, a ki honvéd volt, s mindig újján viselte az olmtüzi bilincsből kovácsolt gyűrűt, részletesen elmondatta az isaszegi csata történetét.

Régebbi időkben a kedélyes tréfáknak is nagy barátja volt a felséges asszony. Egy ízben tudomására jutott, hogy az ő kedves Ferenczy Idájának egyik unokaöccse nagyon szeretné látni. Egy alkalomkor, midőn a fiatal ember épen néjénél volt, azon az ajtón, mely lakosztályát a hű felolvasónővel összekötötte, egyszerre

Egykorú rajz után.

ERZSÉBET BAJOR KIRÁLYI HERCEGNŐ BEVONULÁSA BÉCSBE, A MENYEGZŐKOR, 1854 ÁPRILIS 23-ÁN.

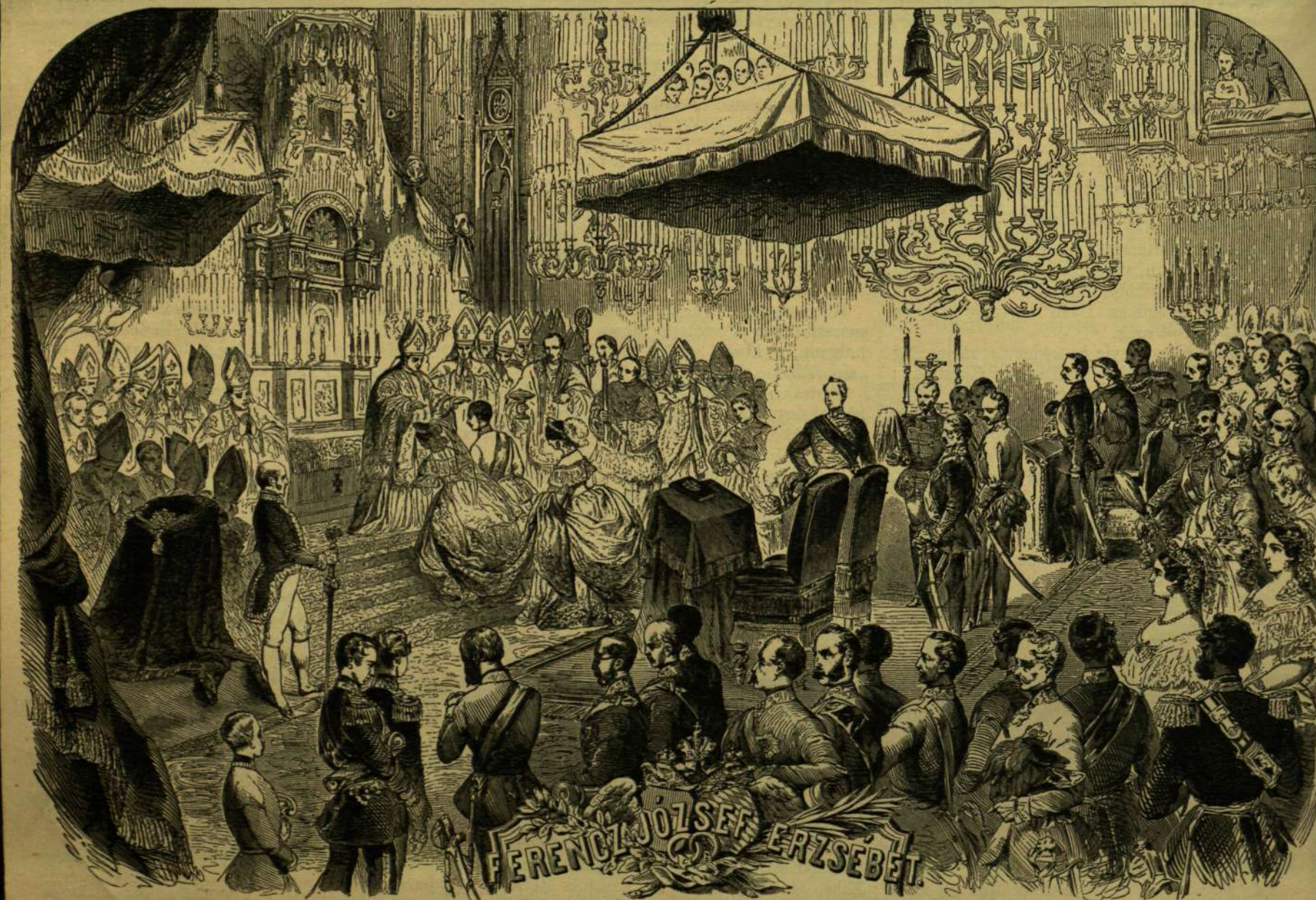
egészen váratlanul betoppant Magyarország királynéja. A gyermek-ifu zavara, meglepetése leírhatatlan volt; de csakhamar eloszlott. Ő Felsége jószágos szavaira, melyek mindig minden alkalommal szívből jöttek és ezért minden szívhez utat is találtak.

Szomszédai közül különösen néhai gróf Ká-

rolyi Istvánnét, Fóth urasszonyát szerette a királyné. Valahányszor Gödöllőre jött, első teendői közé tartozott a tiszteletreméltó özvegy matróznát meglátogatni. — «Megyek, megnézem a szomszédasszonyt!... így adta ezt a látogatást mindig tudtára magyar környezetének a királyné. Lóra ült, és letarlott mezőkön, dülő

utakon keresztül vágatott át a főhi kastélyba, a hol gyakran egészen váratlanul lepte meg a grófnét.

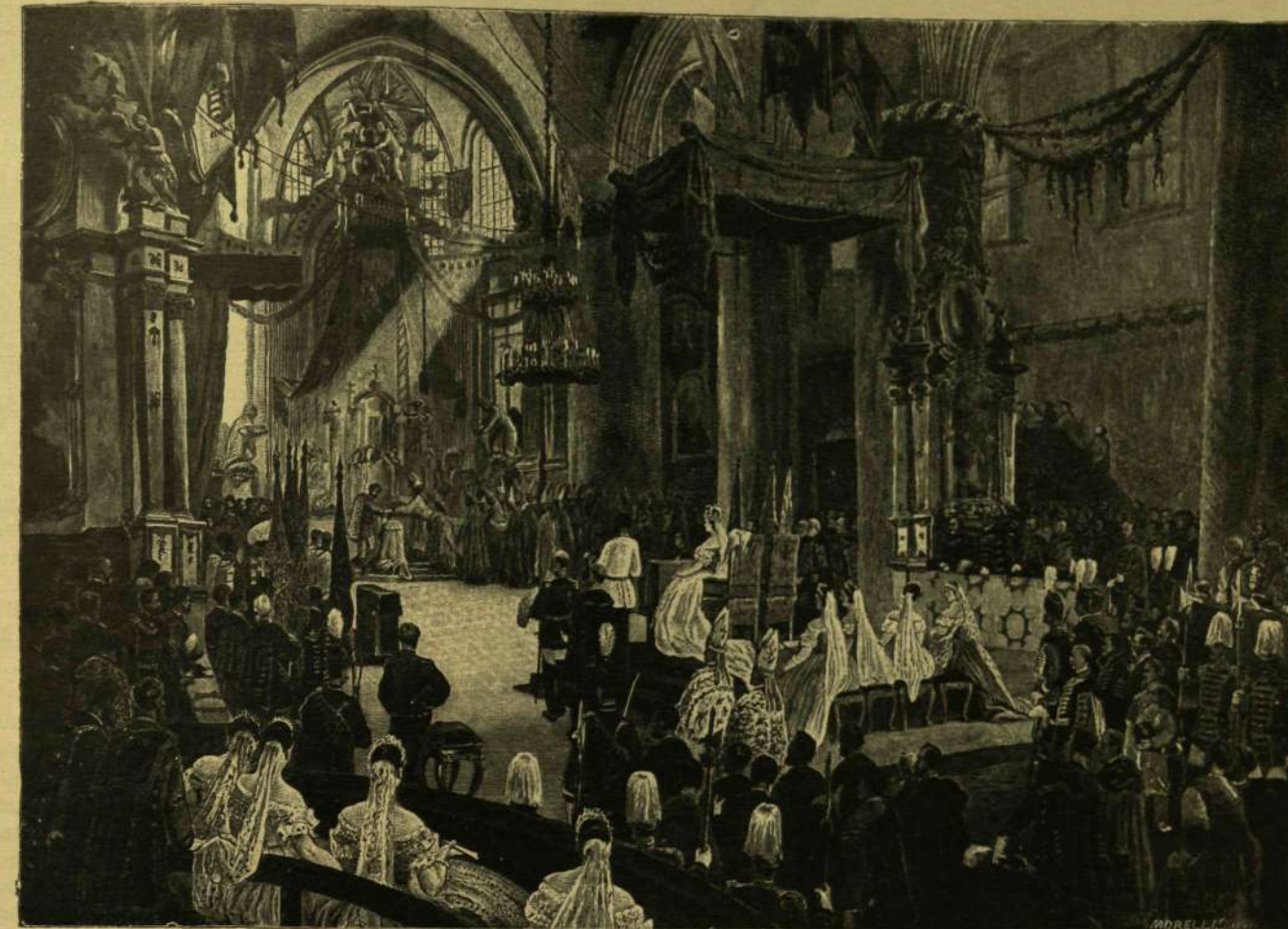
Károlyi Istvánné pár évvel ezelőtt történt halála nagyon elsomorította, noha Ő Felsége, fiát gyászolva, maga akkor már nem találtvalami sok örömet az életben, s környezete előtt, bána-

Egykorú rajz után.

A KIRÁLYI PÁR MENYEGZŐJE BÉCSBEN, AZ AUGUSTINUSOK TEMPLOMÁBAN. (1854)

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ ÉLETÉBŐL.

Székely Bertalanak Erzsébet királyné részére készített festménye után.

A KORONÁZÁS A BUDAVÁRI FŐTEMLOMBAN.

Székely Bertalan egykorú vázlata, Ernst Lajos gyűjteményében.

A KIRÁLYI PÁR A PESTI POLGÁRSÁG BÁLJÁN, A VIGADÓBAN, 1866 FEBRUÁR 6-ÁN.

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ ÉLETÉBŐL.

A bécsi cs. kir. hitbizományi könyvtárban levő eredeti után.
ERZSÉBET KIRÁLYNÉ 1863. ÉVI ARCZKÉPE.

tos sohajjal, következő megjegyzést tette: «Szegény jó grófné, elment ő is... neki már jó».

Talán legutolsó derűtebb napjai azok voltak a felséges asszonynak, mikor az 1885-iki országos kiállítás alkalmával, családja tagjaival együtt ebédelt a *Dobos-féle* pavillonban. A terrasszon fényes társaság környezte Ő Felségét, s kiemelkedett ősz fejével Magyarország akkori miniszterelnöke, *Tisza Kálmán*, a kivel hosszasan társalkodott a királyné. Ott volt *Gizella* főhercegnő, *Mária Valéria* főhercegnő, *Klotild* főhercegnő két leányával, *Ferenczy Ida*, *Kornis Mária* grófnő és még számosan. A cigány húzta a szebbnél-szebb, akkor divatos nótákat, melyeket maguk a fejedelmi látogatók rendelték meg. Egyszerre csak odaszólt a királyné egyik jelenlévő úrnak s ő maga mondta: — «Rendelje meg, kérem, a *Maros-vízé-t*, ezt nagyon szereti *Valéria*. Otthon ha zongorázza, mindig mondja, hogy ez a *Blaháné* legszebb nótája». A főhercegnő nagyon örült felséges anyja figyelmének és kezét csókolt neki. Vidám, boldog családi kép volt ez, a melyre még nem borult felhő árnya.

Az uralkodóház legfiatalabb generációjában József főhercegnek szerencsétlen véget ért fiát, László főherceget szerette nagyon a királyné. Ha megtudta, hogy *Lili* — ez volt a főherceg becéztető neve családi körben — Bécsben van, azonnal kiadta a rendeletet, hogy a kis főherceget minden délután vezesse hozzá *uzsonnára* Holdházy apát. Ez meg is történt s ilyenkor vig beszélgetés, tréfa közt teltek az órák. A mi csak jó van *Demmel* híres udvari czukrástátában, fel volt az asztalra halmozva s a királyné a szép, kedves gyermekkel újra gyermekké válva, magyarul magyar népmeséket mondott a kis László főhercegnek.

Egy ízben valami fogadtatás miatt nem hozhatták el *Lilikét*, és a királyné, hogy a gyermek némilleg vigasztalódjék, egy remek porcellán bonbonniert küldött neki, tele finom czukorkával, a kísértő czédulácskára pedig szép, hosszúságú vonásaival odairta: «Emlékl — a víg nagyrén».

Vig volt még akkor a felséges asszony, vig a

kedves szép főherceg, és nem hitte volna senki, hogy a végzet mind a kettőre rövid idő alatt olyan erőszakos halált mér.

Mikor rejtelmes zsongással suhant át az őszi szellő a tájon, mikor a besnyői erdő fáinak levelei sárgára meg sötétpirosra váltak, a halvány, ködszerű pára meg ezüstös fátyolként borult rá völgyre, halomra, — akkor rendesen fölkereste az ő kedves *Gödöllőjét* a királyné. Kifáradva a távoli ég perzselő fényétől, hótakart tetők hideg világától, kék hullámú tavak örök derűjétől — kifáradva szürke, komor tengerek morajától, minden évben ide jött el pihenni, emlékein elmerengni. Még utóljára is megemlékezett erről a csöndes otthonról, s a németek hatalmas császárnéjának, a ki vendégségül hívta, azt mondta, hogy ha nem orvosai rendelkezének vele, csak haza menne Magyarországra.

Másként határozott a kifizérhetetlen isteni végzés.

A genfi tragédia, a századnak legundokabb bünténye, a királyi szívet mindörökké elnémitotta, — gyászba borítva az uralkodó-családot, gyászba az elárvult Magyarországot.

Hiába várja a gödöllői kastély királyi urnóját, hiába zúgnak hivatogatólag a hervadozó tölgylombok. Erzsébet lábait alatt nem csörren már meg a haraszi pagony sárgult avarja, nem tér be ő többé a besnyői zárdatemplom csöndes boltjai alá, a hol magános sétáiban oly gyakran mondott egy-egy imát. Se élve, se halva nem tér meg többé az ő hú magyarjaihoz, a kiket úgy szeretett, a kik ötet úgy szerették. Virágos koporsóban, fekete ruhában ott aluszsa majd örök álmát a Habsburgok bécsi sötét, hideg sírboltjában, — ott, a hol nyugszik hazánk örökké siratott, elhervadt reménye, Rudolf trónörökös is, az, a kiért megdicsőült anyja haláláig viselte a gyászt és a kivel immár egyesült egy szebb, boldogabb hazában.

Bajor Erzsébet, dicső patronánk, az örök világhosszág fenyéskedjék sokat szenvedett, nagy lelkednek!

A KIRÁLYNÉ A SEBESÜLTEK KÖZT.

1866.

A jicini csatában nehéz sebet kaptam; a fegyverszünet megkötése után Bécsbe kerültem, a hol Dietl, híres tanár nekem azt az ajánlatot tette, hogy fölvetet Erzsébet királyné laxenburghi kórházába, melynek ő a főorvosa. Ez a királyné saját magán-kórháza volt, melyet a sebesült tisztek számára alapított. A királyné személyesen ügyelt föl magánkórházában, s ott gyakran megfordult.

Dietl tanár ajánlatát csak azon föltétel alatt fogadtam el, hogy a kórházban külön szobát kapok; «mert — mondtam — mindennekeftt magányra van szükségem; egyedül akarok lenni és olvasni zavartalanul; ez többet használ nekem, mint a patika minden orvossága».

Dietl erre megígérte, hogy külön szobám lesz; «a mi pedig a patikát illeti, — mondá a nagy orvos — a sok orvosságnak én sem vagyok barátja».

Egy esős, őszi este érkeztem a laxenburghi kórházba, a hol egy szép, fiatal apáca fogadott, mint az ottani ápoló apácák feje és szobámba vezetett.

Midőn beléptem, borzasztó szagot éreztem, (az úgynevezett «Spitalbrand» szagot) mert 1866-ban a mostani fertőtlenítő szerek és eszközök még nem léteztek.

— Itt — mondtam az apácának — nem gyógyulhatok meg, ez a szag nem enged pihenni; nekem elviselhetetlen.

— Legyen egy kis türelemmel, — felelt az apáca, — nekünk is kiállhatatlannak tetszett az, míg meg nem szoktuk, most már fel sem vesszük; jó példával járt elő nekünk Ő Felsége, ki néha órákat tölt köztünk és soha sem panaszkodik.

Néhány nap múlva az apáca jelentette, hogy a királynét várják, mert Budáról Schönbrunnba érkezett. Csakugyan, délután megnyitott szobám ajtaja és belépett Erzsébet királyné, gróf Königsseggné és két apáca kíséretében.

Felálltam, de a királyné azt kívánta, hogy üljek le és élembe állt. Kezdetben német nyelven beszélt és intette hozzám a szokásos kérdéseket: hol sebesültem meg, sokat szenvedek-e, tudok-e aludni, stb.; míg végre azt kérdezte, hogy milyen bánásmódban részesültem a hadifogságban.

A poroszok — feleltem — jól bántak velem; — de ekkor a zavar miatt akadozni kezdtem.

— Ön magyar, — vágott közbe a királyné, — mondja el, a mit tapasztalt, magyarul.

Észrevettem, hogy ez gróf Königsseggnének nem tetszett, azonban a királyné parancsa szerint magyarul folytattam beszédemet.

— A poroszok — mondtam — velem feltűnően jól bántak; a polgármester egyik szobájába helyeztek el, melyben azelőtt gróf Pejacevics ezredes volt; de azt hiszem, e jó bánásmódnak valami czélja volt; ha Felséged megengedi, elmondom az egészet.

— Nagyon kérem — szólott már magyarul a királyné.

— Minden nap egy nagy úr látogatott meg, ki a «Johanniter-Ritter»-ek (sebesültek ápolásával is foglalkoznak) parancsnoka volt Jicinben.

Egy nap ágyam mellé ült és elbeszélte nekem a königgrätzi ütközet lefolyását. Úgy tettem, mintha elnyomna az álom; a nagy úr elment. Másnap újra eljött s így szólott: «Jó hírt hozok; nekem elrendelték, hogy családja iránti tekintetből, mely egykor a porosz királyi családdal rokonságban állt, önt egy, e czélra berendezett kényelmes kocsiban helyezzem el és kísérem el az osztrák táborba a *Johanniter*ek zászlója alatt s adjam át személyét Ő Felsége, az osztrák császár sebesülteket ápoló társulatának.

— Köszönöm, nem megyek.

— Hogyan?

— Én hadifogoly maradok; erőszakkal tehetnek velem, a mit tetszik; de *beleegyezősém* engemet nem vihetnek az osztrák táborba.

A nagy úr kapacitálni akart, de csakhamar észrevette, hogy gyanítom a czélt: az osztrák előőrseket akarják jobbra-balra felkeresni azon ürügy alatt, hogy osztrák sebesült tiszteket hoznak a táborba.

1855.

Dürk festménye.

1867.

Fénykép után.

A királyné fejével intett. Ezentúl velem csak magyar nyelven beszélt. Szóba jött, hogy idegennek nehéz megtanulni a magyar nyelvet.

— Én azt nem tapasztaltam, — szólott a királyné, — csak kedv kell a tanuláshoz.

— Bámulatos, — mondtam, — minő magyaros Felséged kiejtése.

— Ezt Idának köszönhetem; aztán nagyon jeles nyelvmesterem van, talán ismeri, Dr. Falk.

— Személyesen nem ismerem, de tudom, hogy ő a legkedveltebb magyar publicisták egyike.

— Hát ismeri *Zichy*nét és *Károlyi*nét? mindkettő erdélyi.

— Gyermekkoromban ismertem őket; az erdélyi arisztokrácia Kolozsvárt ügyszólván egy nagy családot képezett; családi ünnepen, névnapokon mindnyájan összejöttek, a szülők és a gyermekek, és együtt mulattak.

— Hallottam, milyen szép patriarkhális viszonyok uralkodtak egykor Erdélyben; azt is hallottam, hogy az erdélyi hölgyek beszélnek legszebben magyarul.

— Az igaz, — feleltem, — hogy legzengze-

1862.

Kayser rajza.

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ ARCZKÉPEI.
(Ernst Lajos gyűjteményéből.)

Erzsébet királyné.

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ UDVARHÖLGYEI KÖRÉBEN. (1882.)

tesebben hangzik a szó a szép erdélyi nők ajkán, de olykor talán hibásan beszélnek; azonban kiejtésük egészen magyaros, míg a magyarországi urak és hölgyek egy nem magyaros, úgynevezett arisztokratikus *accent*-nal bírnak.

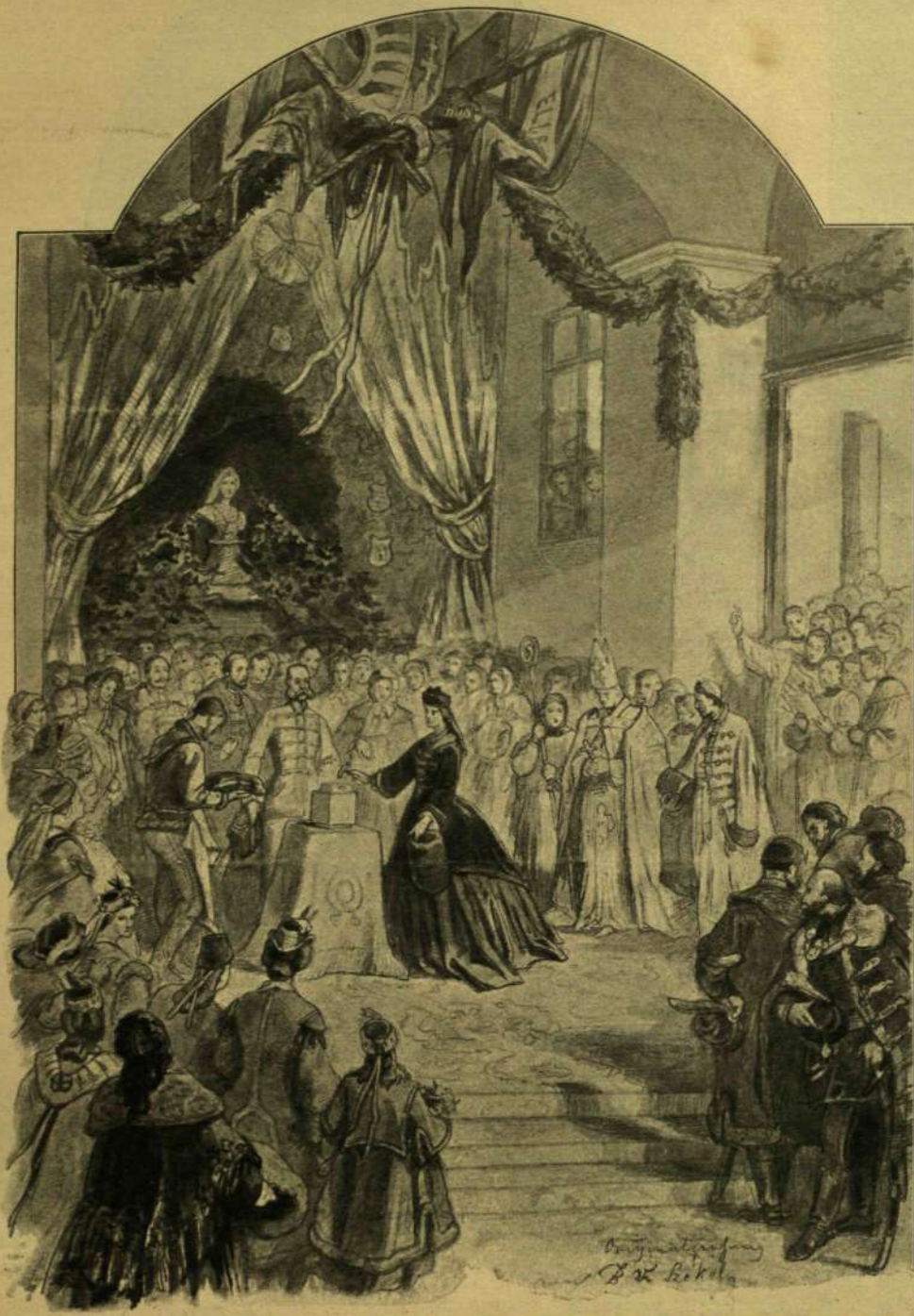
— Értem, — vágott közbe a királyné, — ez az a betű kiejtésében észrevehető; ott is a-t mondanak, hol á-t kellene mondani; arra én nagyon ügyelek; még azt is kerülöm, hogy ne mondjak o-t a helyett és megfordítva.

— Ez, — jegyeztem meg, — az erdélyieknek is gyakran megyesik; ez nem hangzik magyar fülnek, mint idegen *accent*.

— Rég vágyom — szólott a királyné — Erdélyt látni, de eddig nem lehetett.

— Pedig Felségedet ott a magyarok nagy lelkesedéssel fogadnák. Volt a század elején egy magyar királyné Erdélyben: *Augusztá* császárné és királyné *Ferencz* császár és királyllyal együtt. Még most is emlegetik *Augusztá* Ő Felségét és beszélnek a magyarok iránt tanúsított rokonszenvét.

E perczben észrevettem, hogy Königsseggné az egyik apáca felé hajlik s azt sugja: «was sagt er?» Az apáca fejével és kezével int, mintha mondaná, hogy nem ért magyarul.

Székely Bertalan egykorú vázlata Ernst Lajos gyűjteményében.

A KIRÁLYNÉ A PESTI ERZSÉBET-SZEGÉNYHÁZ ZÁRKÖVÉNEK LETÉTELÉNÉL, 1866. FEBR. 26-ÁN.

— Ha Felséged megengedi, — kezdém újra, — elmondom Augusztá Ő Felségéről azt, a mit mai napig is beszélnek róla Erdélyben.

— Kérem, nagyon kérem.

— Augusztá császárnénak bemutattak a többek közt egy öreg magyar grófnét; a főudvarmesterné e szavakkal kísérte a bemutatást; a grófné nagyon sajnálja, hogy nem tud németül.

— Az, — felelt Augusztá császárné, — a grófnét ne genírozza; az volna szegény, ha nem tudna magyarul.

A királyné mosolygott.

— Ilyen eset, — mondá, — most nem fordulhat elő. A viszontlátásra. Fejével intett nekem és eltávozott.

Gróf Königsseggné követte a királynét; a grófné az ajtóból visszanezített reám s tekintete elárulta haragját.

Alig hogy félórát egyedül voltam, belépett hozzám az első apácza.

— Szabad tudnom, — szolt nyájasan, — mit beszélt a hadnagy úr Augusztá császárnéról; a főudvarmesterné szeretné tudni.

Ismételtem az apácának a történetet.

— Jaj, — szolt az apácza, — ezt nem mondhatom el a grófnénak, mert ezért megneheztenél a hadnagy úrra.

— Az nekem mindegy; én mindennek előtt magyar vagyok; a mit a királyné helyesel, azt a főudvarmesterné is meghallgathatja — harag nélkül.

Dezember felé feloszlatták a kórházat és a királyné újra meglátogatott — utójára — mindnyájunkat.

Ez alkalommal Königsseggné nem volt jelen, csak a két apácza, a látogatásnál; a királyné szoba hozta előttem a magyar költőket s azt

kérdezte, melyik költőnek tetszenek nekem legjobban a költeményei?

— Petőfi — feleltem — a kedvencz költőm.

— Hát Vörösmarty? — kérdezte a királyné.

— Én azt hiszem, — feleltem, — hogy ez iz-

Székely Bertalan egykorú vázlata Ernst Lajos gyűjteményében.

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ MEGÉRKEZÉSE A BUDAVÁRI FŐTEMPLOMHOZ A KORONÁZÁSKOR.

lés dolga; Vörösmartyt Lamartine-hoz hasonlítom és Petőfit Béranger-hoz. Vörösmarty nagy talentum, Petőfi meg genie.

— Ismeri a német költőket?

— Ismerem Felség, és Heine költeményeit mindenek fölébe helyezem; szebbet soha senki sem írt, mint ő.

A királyné mosolygott.

— Petőfit — mondá — még nem ismerem eléggé; a télen majd figyelmesen fogom olvasni. Sorsa engem végtelen érdekel; egy legenda-szerű alak; ő nemcsak harcra buzdította honfitársait, de egyszersmind maga is sikra szállt elveit. A ki elveit kész meghalni, az megérdemli, hogy tiszteljük mint hőst.

A királyné eltávozott s én így szoltam magamban:

«Ilyen magyar királyné még nem volt, mióta Magyarország fennáll.»

Egy régi katona.

A KIRÁLYNÉ MINT ANYA.

Régi emlékem ez a kép. Bécsi művész, Kriehuber festette: Erzsébet királyné, Gizella leányával és Rudolf újszülöttével. Az egyik gyermek még, a másik csecsemő. Rudolf főherczeg kereszteltetéskor csinálták a magyarok e név betűiből az anagrammát: «Fordul», s valóban akkor fordult meg Magyarország sorsa.

Visszaemlékezem róla arra a szivemből kitörülhetlen képre, a midőn Felséges Asszonyunk kegyesen fogadott a budai várban, hogy akkor legújabb regényemet, a «Szerelmem bolondjait», melyet Neki ajánlottam, személyesen átadhassam.

Az elfogadás végén így szolt hozzám a Királyné: «Várjon ön, megmutatom önnek a kis leányomat», s azzal kinyitva a mellékajtót, beszólította a magyar dajkát, ki csipkés pólában ringatta a kis királynéleányt, Mária Valériát. — Erzsébet királyné a dajka kezéből karjaira vette a mosolygó kis gyermeket s arcához emelte. Óh, mily isteni szép volt ebben a pillanatban!

Ez a pillanat volt életemnek legszebb jutalma.

Jókai Mór.

KIRÁLYNÉNK ÚTÁZÁSAI.

Királynénk útazásbeli készségét, a fáradal-makban való edzettségét legjobban mutatja az az út, melyet 1885-ben kevesebb mint egy hónap alatt tett meg, s mely minden gyakorlott utazó bámulatára méltó. Elég, ha csak azokat a pontokat soroljuk fel, melyeken a 25 napig tartó körúton, melyre október 5-én Miramaréól indult el a hasonnevezetű yacht földézetén, kikötött. Ezek Lacroma, Korfu, Patros, Zante, a Cycladok, a kis-ázsiai parton Trója, Smyrna, Rhodus, Cyprus, Port-Said, Iszmáilé (és pedig kétszer, visszajövet is érintve), Alexandria és ismét Korfu, a Szelei-csatornán keresztül visszatérőben.

Mindez nem futó sietséggel, felületesen meg-szemlélve, hanem előre megállapított beosztá-

hallal vendégelték meg a hatalmas birodalmak uralkodónőjét, a jól gondozott kertcske hives lugasában. Most a papok egyike csak a frissen hányt sirhantra mutathatott rá, mely hű társa porait foglalta magába s a kis kolostor csarnokában egy márványtábla beszélt a királynő 24 év előtti látogatásáról, ezzel a felirattal: «Elisabetta d'Austria, qui si posando, per Lei spiraron le aure piis miti, e lo scoglio che par Lei dava fiori, aora serbarne memoria. MDCCCLXI». (Ausztriai Erzsébet itt pihent meg s érte lágyab-ban lengtek a szellők s a szirt, mely számára hozta virágait, megörzi emlékeztét.)

A hajó, melyet a királyasszony használt útjában, a «Miramare» császári vitorlás, egyike a legcsinosabb formájú hajóknak, 1830 tonna súlyal s 450 lóerjű gépezettel, ugyanaz a vitorlás ez, melyen a trónörökös-pár tette meg

ban, «Hohenembs grófnő» név alatt utazott, s inkognitóját szigorúan megőrizte, hogy annál zavartalanabbul élvezhesse mindazt, a mit a rövid, de eseménydús utazás nyújthatott. A Korfuból való elindulás pillanatában heves vihar dühöngött, de királyasszonyunk örömet nem zavarta meg ez a kis baleset. Azon kevesek közé tartozott a társaságban, kik megőrizték hidegvérüket, kiket már az Éjszaki-tenger háborgásai megedztek arra, hogy gyönyörrel néz-hessék végig a természet fonséges látványát.

De egyenesen bámulatot keltő volt a felséges úrnő türelme, edzettsége azoknál a viszontagsá-goknál, melyekkel Trója földjének látogatása volt összekötve. Fáradhatlansága itt a szó szoros értelmében felülmúlhatlannak nevez-hető, s párját nem leli az egész női világban. Több, mint nyolcz órai gyaloglás égető napon,

Kriehuber rajzának Jókai Mór birtokában lévő másolata után.

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ GIZELLA FŐHERCZEGNŐVEL ÉS RUDOLF TRÓNÖRÖKSÉSEL.

sával az időnek, úgy hogy az egymásután feltárló változatos képek a komoly tanul-ság és a szerzett ismeretek egész tárházát hagyhatták hátra a felséges asszony lelkében. Tanuja az a diszesen kiállított mű, melybe két évvel ezelőbb a «Miramare»-yacht kapitánya, Alm-stein gyűjtötte össze az úton tapasztalt élmé-nyeket.*

Korfu a felséges asszony már 25 évvel előbb is meglátogatta s ott kedves napokat élt át, ép úgy, mint az Ulysses-szigeten is, melynek ár-nyas kikötőjében legelső tartózkodása alkalmá-val gyakran időzött a királyné, csöndes szemlé-lődéssel merengve az öblöt bekerítő albániai hegyeken. Akkor két egyszerű görög pap fogadta a magas vendéget, kik a picziny kápolna mel-letti kolostorban lakva, habzó görög borral, izletes kenyérrel és saját magok által fogott

1885 február és márcziusában keleti útját. Helyiségei a legválasztékosabb előkelőséget a legnagyobb kényelemmel párosították. Társalgóul a téres fedélzeti szalon szolgált, egy csinos szoba, melynek bútorgazda és kárpitozása sötét bordeaux damaszt. A falak burkolata külön-böző színű fanemekből izlésesen van össze-állítva.

Könnyű kanyarodású szőnyeggel letakart lép-csön át, mely fölött kiterjesztett szárnyú fehér tengeri sirály lebeg, a nagy ebédőbe érni, mely a hajó egész szélességét elfoglalja. Fehér és arany a túlnyomó dísz e barátságos terem orna-mentikájában. Itt van az egyik oldalon a bejá-rat a király, s a másikon a királyné lakosz-tályába. Emennek butorai világos damasztzö-vetből vannak, amazéi stilszerű tölgyfából, világosbarna bőrrel bevonva.

* Ein flüchtiger Zug nach dem Orient. Reise der allerdurchlauchtigsten Frau Gräfin von Hohenembs.

rosz útakon, csaknem minden táplálék nélkül, királynénkon a kimerülés legkisebb jelét sem hagyta vissza, holott a legtöbb kiránduló ismét-elten lóhátra ült, vagy a legnagyobb fáradal-makkal küzködött.

Ezen az útazásokon a királyi hölgy egész fesztelen, lebilincselő lénye elbájolón nyilatko-zott meg. Résztvevő szíve kitárult mindenki előtt, a kinek támogatására szüksége volt. Zante szigetén történt, hogy a sziget körül tett kirán-dulása közben Erzsébet királyné óhaját nyilvánította megnézni egy villát, mely az út mellett feküdt. Idős pórnő fogadta, ki mint felügyelőnő, az urasági kastély közelében egy szegényes vis-kóban lakott és sajnálatát fejezte ki, hogy az uraság távolléte miatt a villa kulcsát nem bírja előadni. E helyett arra kérte a magas úrnőt, kit természetesen nem ismert, hogy szerencsétlense nyomorult kunyhóját látogatásával. Királynénk, hogy a szegény asszony örömet el ne rontsa,

elfogadta az ajánlatot, belépett a szegényes, de tisztán tartott szobába s fölhalt egy pohár elébe nyújtott friss vizet. Épen belépése pillanatában vette észre, hogy egy szegény hülye, nyomorék, az előkelő vendég láttára gyorsan elrejtőzni igyekszik. A szegény póró egyetlen, szerencsétlen gyermeke volt. Erzsébet királyné nemes lelkét annyira megdöbbentette a boldogtalan teremts sorsa, hogy fejedelmi ajándék hátra-

királynői alakja azon az éjszakán, melyen Spiósa felé visszatérőben, az utazás utolsó napján, az eget egyszerre felhők borították el, dühöngő bórá süvöltött végig a felkorbácsolt tengeren s az elsötétült égből mennydörgő robaj közt sűrű villámok cikáztak, míg a tropikus eső patakokban zuhogott alá. S az elemek e nagyszerű, le-sújtó küzdelme közt fenséges alakja ott állott nyugodtan, mozdulatlanul a fedélzeten, elme-

a világnak. A felséges asszony itt is minden alkalmat megragadott, hogy a szabadban mozoghasson. Még a kert földött pavillonját is szűknek találta s órák hosszat sétált szakadó esőben ernyője alatt. Egy ily séta alkalmával pillantott meg egy iskolás leánykát, a ki védtelenül menekült az eső elől. Habozás nélkül hozzálépett s míg maga kitette magát a csapkodó esőnek, odaajándékozta esernyőjét a lánykának.

A KIRÁLYI PÁR A TRÓNON A KORONÁZÁS UTÁN.

Eingher Ede festménye s Doby Jenő rézkarcja után.

hagyásával gondoskodott a szegény nyomorék ápolásáról, s a társaságában voltak néma meghatottsága, s a térdre esett és ruhája szegélyét csókjaival elborító öreg asszony forró hálálkodása közepett hagyta el könnyű szíve mennyei irgalmasságának színhelyét.

Milyen szép és fenkölt lehetett az ő igazán

rülve a természet borzalmas színjátékába, s a meg-megvillanó égi fény megvilágította szép és bátor vonásait, melyeken a félelemnek, a gyávaságnak legkisebb árnyéka sem tükröződött. Miramaréba visszaérkezve, a legelső alkalom is arra szolgált csak, hogy bájos és szeretetreméltó nőiségének újabb megható példáját nyújtsa

Meghatóbb, egyszerűségében bájosabb tárgyat kereshetnének-e a toll, az ecset halhatatlan mesterei? És a mi szépet, a mi költőt csak nagy lángelmék képzelete szülhet, ime, azt Erzsébet királyné életével példázta, tetteivel valósította meg.

A KIRÁLYNÉ HALÁLA.

Az egész művelt világot áthatotta a szeptember 10-iki genfi véres tragédia, s az emberiség tehetetlenül áll a borzalmas büntetnél, minden idők egyik legnagyobb gonoszságánál.

Erzsébet királyné üdülést keresni ment a svájci havasok közé, s e célból a genfi tó környékét választotta. Territetben lakott, egy-

levő «Beau-rivage» fogadóban. A városban bevásárlásokat tett és szeptember 10-ikén mindjárt a déli órák után gőzhajóra akart ülni, hogy Territetbe térjen vissza. A fogadótól a kikötőig rövid az út, s a királyné gyalog indult el 1 óra 30 perczkor. Bizalmas udvarhölgye, Sztáray grófnő követte s pár lépésnyire a komornyik. A feketébe öltözött királyné föl sem tűnt, nem ismerték. Egy gonosztevő ismerte csak, ki rá-

azért fogta el minden ellenállás nélkül s átadta a rendőröknek. Gyilkos merényletre senki sem gondolt. Azt észrevették, hogy a támadó eldobott valamit, de nem néztek utána, hogy mit.

Sztáray grófné hirtelen fölemelte a felséges asszonyt, s kérdezte, hogy rosszul van-e? «Nem tudom», felelt a királyné, s folytatta útját, fölment a «Genève» gőzhajóra, s még utasította Roux kapitányt, hogy a hajót indítsa

Egy szemtanú genfi vázlata után rajzolta Görö Lajos.

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ HALÁLA. — A KIRÁLYNÉ A «GENÈVE» HAJÓ FEDÉLZETÉN.

szerűn, feltűnés nélkül, mint ő szokta hosszas útjaiban, keresvén az enyhülést, s lelke meg-rázkódásához egyensúlyt gyanánt a természet szépségeinek hatását. Kiséréte kevés volt, ő maga belevegült az emberek, a világ minden részéből odaérkező utazók közé, s járt-kelt, mint azt akármely meglehet.

Genfben szeptember 9-ikén érkezett Sztáray grófné kíséretében s még a komornyik volt vele. Mint egyszerű utas szállt meg a tó partján

lesett egy fa mellett, onnan hirtelen előugrott, s megtámadta Ő Felségét.

Egy pillanat műve volt minden. Úgy tűnt fel, mintha az a fiatal ember mellbe ütötte, vagy mellbe taszította volna a királynét, a ki megtántorodott és összeesett. Sztáray grófnő rögtön a királyné mellett termett, a merénylő pedig futásnak eredt. A kik látták a jelenetet, azt hitték, közönséges zsebmetsző a menekülő és egy Chamartin nevű villamosági munkás

el. A hajó elindult. A királynét egyszerre halálos sápadtság lepte el, összeomlott, elájult. A kapitánynak jutott először eszébe, hogy valami borzasztó történt. Kevés tétova után a hajó kapitánya az alélt királynét levitte a kabinba, hol felnyitották öltöngyét. Ekkor vettek észre néhány csöpp vért szíve tájékán. A kapitány visszafordította a hajót a part felé, s az eszméletlen királynét rögtönzött hordható ágyon vitték föl a fogadóba. Teisset

Fénykép után.

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ GÖRÖG FELOLVASÓJÁVAL A DEÁK-SZÁLLÓ ELŐTT BARTFA-FÜRDŐN. (1895.)

nevű francia kereskedelmi utazó vitte föl a királynét, s orvosért szaladt. *Golay* orvos megtette a szokásos élesztési kísérleteket, de hasztalan. Eret is vágott, de a vér már nem jött. Már előbb papot is hoztak, de Ő Felsége föl nem eszmélt, s 3 óra körül meghalt.

A hajón a királyné még azt kérdezte a grófnétől: «Mi történt?» s ekkor összeesett. A kabinban egy pillanatra magához tért s a körülete foglalkozókra tekintve franciául mondta: «*Merci*» (köszönöm). Erre elhagyta eszmélete végképen. Fájdalom nélkül húnyt el. Halálát belső elvérzés okozta.

Példátlan lelki erőre mutat, hogy a királyné a merénylet után még elmehegett a hajóra s megtehetette a 60—70 lépést. A gyilkos oly erővel döfte törét mellébe, hogy áttörte a negyedik bordát és keresztül szúrta a szívet.

A borzasztó eset hírért táviratok vitték szerte, s iszonyat és elrémülés támadt mindenütt. Bécsbe gróf *Selárayné* küldte az első táviratot gróf *Paarnak*, a király főhadsegédének, a genfi osztrák-magyar konzul pedig a külügyminisztert tudósította. A Hiob-hír szeptember 10-én délután 5 óra előtt érkezett Bécsbe. A király Schönbrunnban időzött, s gróf *Paarnak* jutott a szomorú kötelesség, hogy az uralkodóval tudassa a rettenetes csapást.

Az agg uralkodót lelke mélyéig megrendítette a végzetes hír. «*Csak semmitől sem maradok megkímélve ezen a világon!*» sohajtott Ő Felsége. «*Megfoghatatlan.* Erre az iszonyatos csapásra nem voltam előkészítve. *Ez eletem legkeservebb órája.* Hogyan gyilkolhatták meg ezt az asszonyt, ki soha senkit sem bántott és mindig csak jót tett!» — Ezek voltak Ő Felségének fölkiáltásai.

Lelkének mély fájdalma később tört ki. Hoszsan zokogott. Környezete féltette egészségét. A Bécsben levő főherczegek azonnal hozzá siettek. *Gizella* főherczegnőt, *Mária Valéria* főherczegnőt, *Stefánia* főherczegnőt távirattal hívták Bécsbe. A király elzárkózott szobájába. Éjjel alig aludt valamit. Másnap érkeztek meg leányai és unokája Erzsébet főherczegnő. *Stefánia* főherczegnő csak 12-én jöhetett meg. Ő Felsége e hó 12-én reggel két leányával misét hallgatott és buzgón imádkozott.

Ő Felsége a király most is fáradhatatlanul intézi az állami ügyeket, melyek több óra hosszát foglalkoztatják. Még az érkező részvétá-

iratokat és nyilatkozatokat is személyesen akarja elintézni, ámbar azok száma oly nagy, hogy a schönbrunni távirahivatalnokok számát kettőről négyre kellett szaporítani. A királynak most teendői végzésére négy udvari titkár áll rendelkezésére.

*

Mily hatást tett világszerte a genfi gyilkosság híre, napról-napra olvashatjuk a minden országokból érkező tudósításokban. Mily hatást tett Magyarországon, annak tanuja és érzője mindenki. Budapestre szombaton esti 6 óra körül érkeztek meg az első hírek, s leirhatatlan megdöbbenést okoztak. Hihetetlenül hangzottak azok a magok rövidségében és szárazságában. Kétkeltek is valóságukban. A lapok külön kiadásokat rendeztek, s bódult zűrzavar keletkezett mindenütt. Az utcákon tolongott a lakosság, hogy valami bizonyosabbat, vagy körülményesebbet tudhasson meg.

Az egész ország szombaton este már megtudta a királyné halálát. Sok helyre a színi előadás alatt érkezett, s itt mindenütt félbehagyták az előadást, valamint minden mulatságot. Budapestben sem tartották meg az előre hirdetett előadásokat.

A halott a ravatalon.

A *Beau-rivage* fogadó egyik sarkoszájában terítették ki a holttestet, közönséges ágyon. Két apáca imádkozott mellette. *Berzeviczy* Ádám udvari marsall Territetből megérkezett és fogadta a hatóságok megrendült képviselőinek részvétynyilatkozatát. Egész Svájcban a hatóságok a leginkább helyzetben érezték magukat. A berni szövetségi tanács az első órákban azt sem tudta mit tegyen. De a halott környezetében is nagy volt a zavar, mert Bécsből várta az utasításokat, s azok megérkezéseig nem akartak intézkedni.

Legelőször az orvosi megvizsgálásra érkezett meg Bécsből az engedély. Ez szeptember 11-ikén délután megtörtént, valamint a behalzsamozás is. Sztáraygrófnő segítségével a halottnak még mindig dús haját épen úgy fésülték meg, mint életében szeretete viselni. Feketébe öltöztették, mert hosszú évek óta más ruhát már nem viselt. Kezébe elefántcsont keresztet adtak és olvasót. Arczát pedig betakarták, mert nagyon elváltozott. Csak keveseknek engedték meg, hogy a halottas ágyat megláthassák. A genfi hölgyek özönnel küldtek virágot a koporsóba.

Bécsből szeptember 11-én este *külön halotti vonat* indult el, udvari személyzettel, gyász-kocsival, koporsóval.

Genfben ezalatt összegyűltek a szövetséges kormány tagjai, a kantonok hatóságai. Elhatározták, hogy a részvétet lehető ünnepélyes módon fejezik ki. Szeptember 12-ikén délelőtt összegyűlt Genf és vidéke lakossága és a harangok zúgása közt sora-

kozva, beláthatatlan tömeg vonult el a halottas ház előtt, némán ünnepélyesen. Ott meghajtották a zászlókat; a férfiak levették kalapjukat. Megható volt ez a tisztelegés egyszerűségében és érzésében.

Az udvari *külön halotti vonat* szeptember 13-án esti nyolczadfél órakor érkezett Bécsből Genfbe, s az intézkedések megtételére megérkezett a vonattal Harrach grófnő, a királyné főudvarmesternője, továbbá Festetich Mária grófnő, gróf Bellegarde főudvarmester és gróf Abensperg-Traun főkamara.

A királyné holttestét ekkor már elhelyezték az ólom-koporsóba. Csapke közt feküdt a halott, és csipke szemfödél borította. Ennek négy sarkán bevarrva: «*Repose en paix*». (Nyugodjál békében.) Mielőtt a koporsó fedelét lezárták volna, *Navassa* svájci főgyógyász jelenlétében az orvosok és Ő Felsége kísérete kiállították a személyazonosságról szóló iratokat.

E hó 13-ikán a svájci szövetségi kormány képviselőiben megjelent *Lachanelle* tanácsos és egy hatalmas, pirosfehér szalagokkal ellátott koszorút tett a ravatalra, továbbá kifejezte a király képviselőjének, gróf Kuefstein berni követnek a svájci kormány részvétét. Gróf Kuefstein mélyen meghatva vette át *Lachanelle* hódolatát és megköszönte neki a genfi nép szept. 12-iki szép gyász-manifestációját. A koszorúk közül különösen kivált az, a melynek szalagja a gyászfátyollal átvont olasz színeket és ezt a feliratot viselte: «*A genfi olasz kolónia a meghalt császárnénak mély fájdalommal*».

Szeptember 13-ikán rövid szertartással megtörtént a *tetem beszentelése* is. A szertartáson csak a papság és a királyné kísérete vett részt. A koporsót beolmozták. A koporsón két üvegablak van s az ablakok fölött két kulccsal elzárható ajtó, a mely a koporsó felső részének kinyitását lehetővé teszi, úgy, hogy a koporsó belsejének megtekintése lehetséges. Az egyik kulcsot Berzeviczy tábornoknak, a másikat a szertartásmesternek adták át.

A *genfi asszonyok* egy része Kuefstein gróf osztrák-magyar követ útján remek koszorút küldött Ferencz József királynak azzal a kéréssel, hogy azt a királyné koporsójára tétesse.

A halott útja.

Szeptember 14-én reggel szállították el Genfből, vértanúsága színhelyéről a királyné tetemét a lakosság megindító részvéte mellett. Gyönyörű őszi nap volt. A halottas ház környékét elzárták. Már reggel 7 órakor elkezdték a *Beau-rivage* fogadóból lehordani a koszorúkat s a kapu körül helyezték el. Csendőrök, tűzoltók vonultak ki a rend fentartásához.

A koszorúk egy részét felrakták a virágszállító kocsikba; legszebb volt közöttük a genfi asszonyok gyönyörű koszorúja, orchideából és pálmából.

Pontban nyolcz órakor megjelentek a szövetségtanács és az államtanács tagjai; fehér-piros és sárga-piros ruhás zászló-hordozók előttük vitték a szövetség és kanton zászlaját. Kilenczedfél órakor a temetési egyet szolgáló lehozták a halottas-szobából Erzsébet királyné koporsóját és a négylovas halottas-kocsira tették. Nyomban azután megindult a gyászmélet. A koporsó után következett Erzsébet királyné udvari személyzete párosával, mindegyik sorban egy úr vezetett egy hölgyet. Azután ment gróf Kuefstein követ, a berni követtség személyzetével, a genfi osztrák-magyar konzul, a svájci hatóságok és az idegen államok konzulai.

A halottas-kocsit ezüstszilaggal kivarrt fekete posztó takarta. A koszorúkat két virágszállító kocsin vitte a pályaudvarra. Az utcákat, melyeken a gyászmélet elvonult, csendőrök zárták el. A közönség számára fentartott részen legalább ötvenezer ember volt együtt, a kik ünnepi csöndben, hajadon fővel nézték a menet elvonulását. Az egész idő alatt példás rend uralkodott.

A gyászmélet elérkezett a pályaudvarhoz, a virággal gazdagon ékesített gyászsátorba, melyet magyar, osztrák, svájci és fekete zászlók díszítettek. A sátor tetején ezüst keretű fekete alapon az osztrák sas, a magyar czimer és Erzsébet királyné nevének kezdő betűi kihímezve.

A gyászmélet megérkezése után a koporsót azonnal levették a halottas kocsiról s a gyászsátorba vitték, a hol a kíséret koszorúit rátették. A genfi abbé még egyszer beszentelte a halottat. A királyné kíséretének tagjai és gróf Kuefstein elbucsiáltak a szövetségtanács és a kantonok tagjaitól és erre a vonat pontban kilencz órakor elhagyta a pályaudvart.

Megható volt, mikor a koporsó, a mely a halottas kocsiban egészen szabadon állt, a perront megtöltö vendégek előtt lassan, szinte ünnepiesen elhaladt. Csak az asszonyok zokogása szakította meg az ünnepi csendet.

Néhány percz múlva eltűnt a vonat és Erzsébet királyné elhagyta Genf.

Az átszállítás alatt a város összes harangjai zúgtak. Óriási tömeg állott az egész útvonalon, komoly

Zichy Mihálynak a Magyar Nemzeti Múzeumban levő festménye után

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ DEÁK FERENCZ RAVATALÁNÁL (1876).

Bécs 1898. szept. 15-én
 Amikor egy reggel
 ismeretlen helyen
 meglepetéssel fogad
 a meghalt királyt
 meg is engedte a
 magánlakásba hozni
 a halottat a kocsiból
 kiveztem a kocsit
 a kocsijára

Erzsébet

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ LEVELE DEÁK FERENCZHEZ 1869-BŐL.

megilletődéssel, a férfiak levett kalappal. Mint-hogy a kíséret a királyné inkognito tartózkodásánál fogva nem volt hivatalos minőségben jelen, a kíséret egy tagja sem viszonzta a tömeg köszöntését.

Az osztrák vasúttársaság alkalmazottai disz-egyenruhában állottak fel a wagon előtt és katonai tisztelgessel fogadták a koporsót. A wagonban Chavase abbé még egyszer beszélt a holttestet. A koporsó mellé mindössze öt koszorút tettek és pedig a portugál királynéét, Berzeviczy tábornokét, a genfi kantonét, az osztrák követségét és a román királyét. Azután a vonat a legnagyobb csendben elindult.

Az egész szertartás rendkívüli ünnepélyességgel ment végbe.

Egész Svájcban az átutazó halottas vonat, a hol csak elhaladt, minden állomásnál meghatározott tisztelgessel köszöntötték, és a harangokat is meghúzták. Freiburg, Bern, Zürich különösen ünnepélyesen fejezték ki a meghatottságot. Zürichbe délután 4 óra után érkezett a gyászos vonat. Kufstein gróf követ meghallgatta a kantoni hatóságok és a konzulok részvétét és a király nevében köszönetet mondott nekik. Az asszonyok koszorúkat adtak át Berzeviczy tábornoknak. Igen sok asszony és leány sirt és térdelve imádkozott a halottas kocsit előtt. A vonat husz percz múlva folytatta útját.

A holttest Bécsbe érkezése.

Szept. 15-én este 10 órakor érkezett a halott-vívó vonat Bécsbe, s vitték nagy gyászpompával a Burg-templomba, ott ravatalra tették, s onnan temetik szept. 17-ikén. A temetés idejéig ezek és ezek járulnak a ravatalhoz. Gyász borítja a császárvárost, s kivált azokat az útvonalakat, melyeken a koporsót hozták s melyeken a temetési menet elvonul a kapuczinusok templomához.

Szept. 15-ikén este felé már elege a közönség mindazokat a helyeket, a honnan a megérkezett halott gyászmenetét látni lehetett. A lakosság zöme az óriás térség felé igyekezett, a mely a nyugati pályaudvar előtt elterül. Innen egészen a Burg-palotáig már délen megszámlálhatatlan néptömeg nyüzsgött. Bécs város leghosszabb útvonala, a Mariahilfer-strasse, aztán a Battenberger-strasse és a Ring-strasse-nak az udvari muzeumok és a külső Burg-kapu között elterülő része különösen népes volt. Katonaszág állt sor és tartotta fenn mindenütt a rendet. Este

felé a zászlók és gyászdiszítések komorságát még jobban emelte az utcai lámpák fáklyafénye: a lámpákból kivették az égőket és az óriás tömegben kitóduló légszusz hatalmas oszlopokban, szabadon égett.

Esi 9 órakor indultak a pályaudvarhoz azok az udvari fogatok, melyek a királyné holttestének fogadására rendelt udvari méltóságokat a pályaudvarra szállították. A hat és négy lovas fogatok végtelen sora vonult el, közöttük volt a rügökon himbálódzó gyászkocsi is, elébe hat fekete mén fogva. A fogatoktól jobbra és balra udvari lakajok gyalogoltak óspanyol visületben és hatalmas háromszögű kalappal fejükön, udvari szolgák lámpással elől. Nesztelenül, szótlannal haladtak a pályaudvar felé, de csakhamar kardesörrenné hallatszott, két zászlóalj huszár rekesztette be a pályaudvar felé vonulók sorát.

A holttestet szállító udvari vonat pontban tíz órakor érkezett. Az udvari váróterem gyász-kápolnává volt alakítva, s itt vártak az udvari méltóságok. A vonat rendkívül lassan jött be az üvegfedélű nagy csarnok alá. A perronon levők levették kalapjukat, a katonák szalutáltak, tempa dobörgés hangzott föl, a diszszázad tisztelgett, az udvari szolgák a halottas kocsihoz siettek és széjjeltolták két ajtaját, aztán levették róla a királyné holttestét rejtő koporsót és a perronra vitték. Itt egy pillanatra megállottak, aztán a papok és az udvari méltóságok vezetésével, lassú, ünnepies lépéssel a diszszázad előtt elvitték a gyász-kápolnává átváltoztatott udvari váróterembe és az ott föllállított ravatalra tették. A koporsó nagyon egyszerű, feketére van festve és ezüsttel kiverve. Fönt egyszerű kis ezüstkereszt van rajta. A kápolnában Majer Lőrincz plébános beszélt a holttestet. A beszétele után kivitték a koporsót a pályaház elé, a hol a hatlovas halottas-kocsiba tették és fekete bársonyleppellet betakarták.

Tíz óra husz perczkor indult meg a menet; csupa udvari hintók, elől, gyalog, udvari személyzet, lámpavivők, főtudvar kocsikban néhai ő felsége udvarhölgyei, a főudvarmesterek. A menet kiemelkedőbb, leggyászosabb része, a halottas kocsi, a melyet hat fekete ló vont. A gyászkocsi egészen feketével volt beborítva s két oldalán nyolcz-nyolcz darabant-testőr és nyolcz-nyolcz lovas-testőr haladt. Ezenkívül mindkét oldalon hat udvari inas lépdelt.

A kocsi mellett némi távolságban négy udvari lovász nyargalt, azok közül hat arcú és hat magyar testőr haladt elől, s ezeket követte, úgy, mint a koporsó előtt, két udvari lovász lámpákkal. A menetet egy szakasz lovasság zárta be.

Egy negyed 11 óra volt, a mikor a menetet a királyné kocsijára vitték. Az utcát elálló közönségben sokan sirtak, a nők fehér kendőt lobogtattak.

A menet néma csendben haladt, a tömeg is csendes volt. A Burg kapujánál tisztelgett az őrség.

Három negyed óráig tartott, míg a menetet a Burghoz írt. Az augusztinusok temploma előtti tért katonaszág zárta el, s oda senkit sem bocsátottak. A koporsót bevitték a templomba, melynek ajtaját tizenegy órakor bezárták.

A király fél 10 órakor érkezett Bécsbe Schönbrunnból. Egyenest a Hofburgba hajtatott, hol leányainak és a főhercegeknek környezetében várta meg a koporsó megérkezésének idejét. Fél 11 órakor két leányával: Gizella és Mária Valéria főhercegnőkkel, kísérve a főhercegektől átment a kápolnába, hova néhány perczel később a nyolcz komornyik a megállapított szertartás szerint bevitték a koporsót.

Mayer plébános most ismét beszélt a holttestet, mialatt a királyon erős megindulás jelei látszóttak. Végre is nem bírt magával és arca zokogásra rándult. Zokogott a két főhercegnő is, valamint mély megindultság látszott a főhercegeken. Am a király csakhamar erőt vett fájdalomain, és miután rövid imát mondott a koporsónál, a főhercegnőktől és a főhercegektől kísérve elhagyta a kápolnát.

A király eltávózása után a tömeg megrohanta a koszos kocsikat, és a ki csak tehette, tépett magának egy levelet a gyászos nap emlékéül...

Előkészületek a temetésre.

A királyné koporsója szeptember 15-én este érkezett Bécsbe, s a Burg kápolnájába vitték, hol a következő két napon a közönség is megtekinthette. A temetés idejét szeptember 17-re, délután 4 órára tűzték ki.

A király kívánságára Erzsébet királynét Rudolf trónörökös koporsója mellé fogják örök nyugalomra helyezni. Minthogy azonban egyelőre Károly Lajos főhercegné koporsója van a trónörökös koporsója mellett, a királyné koporsóját most még csak ideiglenes helyre teszik.

Az eddigi bejelentések szerint a következő fejedelmi vendégek lesznek jelen a temetésen: Vilmos német császár, Albert szász király, Sándor szerb király, Károly román király, Alecs orosz nagyherceg, Viktor Emánuel olasz trónörökös, György cambridgei herceg az angol királyné képviselőben, Alfréd szász-köburg-góti herceg, Vilmos Ernő szász-veimári örökös herceg, valamennyi bajor herceg és a kisebb német államok fejedelmek. A walesi herceget Ellis tábornok fogja képviselni. Daniló montenegrói trónörökös is elmegy Bécsbe. A temetésen jelen lesznek az összes tábornokok, továbbá minden ezredből az ezredparancsnok és vele egy alantás tiszt: hadnagy, főhadnagy vagy kapitány. Ezenkívül förendeltek Bécsbe egy teljes honvéd-századot, melyet a budapesti, pozsonyi és székesfehérvári ezredek egy-egy szakaszából állítanak össze.

A temetés után az uralkodónak a monarchia lakosságához intézendő manifesztációját várják.

A kapuczinusok sirboltájában Erzsébet királyné koporsóján kívül már csak egy koporsó számára van hely és minthogy a sirbolt nagyobbításával elvonnék a kapuczinusok kertjét, a Habsburgok számára valószínűleg új sirboltot fognak építeni. Erzsébet királyné koporsóját két gyermeke, Rudolf trónörökös és Zsófia főhercegnő közé fogják állítani.

Budapestről e hó 16-ikán délelőtt külön vonat indult Bécsbe az országgyűlés küldöttségével. Egész virágerdőt vitt az ország fővárosából Bécsbe és a nemzet minden rétegének, a társadalom minden osztályának küldöttei a fájdalomtól megtörve helyezik majd a ravatalra, kegyeletüknek és részvételüknek szomorú bizonyosságul.

A fejedelmi vendégek számára, a kiknek a Burg-palotában nem jut hely, két szállót béreltek ki. E hó 15-ikén este hetvennyolcz főherceg és főhercegnő volt Bécsben.

Az országos gyász.

Fekete zászlók sötét árnyéka nehezedik a városokra. A főváros utcáin az ősz verőfényben gyász-zászlók szárnyai röpdösnek. Az erkélyeket fekete dísz borítja, a kirakatokat fátöl. A kisenvedett királyné mellszobra és arcképe mindenfelé virágok és fekete szalagok közt. Délben, esténként a harangok zúgnak.

A fájdalom érzése és kifejezése szembeötlik mindenütt, a merre járunk. Testületek és társulatok, hatóságok és magánosok sietnek hangot adni mélyen érzett fájdalomuknak és keresni az utat, mely kegyeletük nyilatkozását az uralkodó

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ.

Az ezredévi ünnepélyek alkalmával Strelisky műterme által készített kép után.

elé juttatja. Az egyházak, főiskolák, bíróságok, állami intézmények és közhasznú egyesületek rendkívüli gyűlésekben tárgyalják a gyászeseményt s minden fölszólítás nélkül megindult az adakozás Erzsébet királyné szobrára. A gyász elhatolt minden rétegbe és a kunyhókba. Magyarországon mindenki tudja, hogy Erzsébet királyné mije volt a magyar nemzetnek.

A miniszterelnök, mikor e hó 13-ikán a kormány fájdalmas részvétét tolmácsolta a király előtt, Ő Felsége így szólt: «Magyarország igazi anyját vesztette el a megboldogultban».

Az országgyűlés gyásza. Szeptember 11-én az országgyűlés két háza rendkívüli ülésre jött össze. Gyászban jelent meg mindenki. A komor ülés elhatározta, hogy a boldogult királyné emléke és a nemzet halála törvénybe foglaltassék. Üléseket csak a temetés után tart, tagjai 30 napig gyászt viselnek.

A képviselőházban Szilágyi Dezső elnök a következő beszédben emlékezett meg a királyné haláláról:

Tisztelt Ház! Ama rettenetes tett híre, melyet a Háznak bejelentek, ott ül már minden arczon a gyászban, ott reszket fájdalomában minden szívnek, mely Szent István birodalmában dobog. Erzsébet királynét, a tegnapi napon, elragadta a gyilkos merénylet a trónról, melyről csak vigaszt, csak áldást árasztott mindenfelé; elragadta felséges férje oldala mellől, ki a leg súlyosabb napokban, mely embert és atyát érhet, hálát adott a Mindenhatónak, hogy ily életvért rendelt oldala mellé. A törrel átszűrt fejedelmi szív előtt mély fájdalomban megtörve állunk, lelünkben fölmerülnek a multak boldog és bús emlékei, annak a királynénak képe, kinek fejedelmi erényei és nemes szíve annyit tettek a trón és nemzet elválaszthatatlan összeforrasztására és a kinek lelkében visszhangot keltett minden nemes és nagy törekvés, mely az egész nemzetből a trón felé szállott és áldó, ápoló kezét terjesztette ki azokra; és látjuk őt nehéz idők folyamán a leg súlyosabb emberi szenvedések alatt, roskadozó egészséggel, megadással tűrni és szenvedni mindazt, a mit a Mindenható keze reá mért; és tengerében az emészto fájdalomnak, maradt öröngyala felséges férjének és népének. Nehéz, nehéz ezt elviselni! Áldott és szent legyen emléke, mint igaz és el nem múló a hódoló ragaszkodás és szeretet, melylyel a nemzet környezte. Elhelyezzük azt híven a fontartó nemzeti érzések kincstárába és emléktáblájára rajtuk egy nemzet háláját. És odavűjünk ezt fölséges arunknak és királyunknak is. Leljen nagy és kötelességgel megtelt szíve némi vigasztalást abban a tudatban, hogy a felséges házat ért csapás fölötti fájdalomában a nemzet vele osztaltnal együtt érez és soha el nem enyészhetik az a jó, a mely a trónról jön!

Szeptember 15-ikén ismét ülést tartott a két Ház.

A képviselőházban Szilágyi Dezső elnök tette meg az indítványt, mely szerint a képviselőház koszorút helyez a királyné koporsójára. A koszorút küldöttség viszi Bécsbe s ez maga helyezi a ravatalra. A küldöttséget nem választják, hanem a jelentkezőkből alakítja meg az elnök. Tagja lehet e küldöttségnek minden képviselő, a ki estig a háznagyi hivatalban jelentkezik. A temetés e hó 17-én délután négy órakor lesz a kapuczinusok templomában, melyben azonban csak a két Ház elnöksége lesz jelen, míg a törvényhozás tagjai a törvényhatóságok számára fentartott helyen fognak állani. E hó 16-ikán külön vonat viszi a képviselőket Bécsbe és külön vonat hozza őket vissza. A Ház tagjai tudomásul vették az elnök közlését s az ülés ezzel véget ért.

A förendiház ülésén gróf Károlyi Tibor elnök bejelentette, hogy a förendiház küldöttségileg díszes koszorút helyez a ravatalra, melynek szalagján e fölírás lesz: «Magyarország förendiháza. — Erzsébet királynénak».

Magyar minisztertanács. E hó 14-ikén délután báró Bánffy Dezső elnöklése mellett a kormány tagjai minisztertanácsra gyűlekeztek össze, melyen a királyné temetésén való részvétel módjait beszélték meg. A minisztertanács a királyné emlékének törvénybeiktatásáról szóló törvényjavaslat tartalmának megállapításával is foglalkozott.

Bánffy bejelentette, hogy tekintettel arra a példátlan ragaszkodásra, melylyel Magyarország az elhunyt királyné iránt viseltette: a magyar országgyűlés két háznak koszorúja az udvari előírás ellenére közelitlenül a ravatalra fog helyezni. E két koszorút a küldöttség péntek délután helyezi a királyné koporsójára. A szabadelvű pártban az volt a törekvés, hogy ez a küldöttség minél nagyobb legyen, a mely ohajtásnak annál inkább meg fognak felelni, mert szombaton, a temetés napján a templomban csak az országgyűlés elnöksége lehet jelen, míg a képviselők az utcán fognak helyet. Az országgyűlés küldöttsége teljes gyászban megy

Bécsbe: fekete posztóból készült magyar ruha, fekete-főrral bevont kardok, fekete gombok ékszer nélkül.

Az általános gyász. Lehetetlen számolni adni a gyász minden nyilvánulásáról, mert általános az és kiterjed a szerényebb testületekre is. A falvakban is hangzik a bús harangszó, s a toronyból fekete zászló int a puszták, mezők, hegyek felé. Az iskolákban a temetés napján szünetet tartanak, a tanulók fátölt viselnek a bal karjukon. A közoktatásügyi miniszter elrendelte, hogy a királyné emlékeztetét külön is megüljék s a tanárok hazafias beszédet tartsanak. Erzsébet napja nov. 19-ikén ezentúl az emlékeztet ünnepé legyen. A püspökök pásztorleveleket intéztek a papokhoz s elrendelték az egyházi gyászszerartásokat. Minden hatóság, testület, intézet, kör alkalmat keresett, hogy hozzájáruljon az országos gyászhoz. A temetés idején Budapesten és az országban mindenfelé az ületeket bezárják, a harangok megszólalnak, a templomokban gyász-istenitiztetet rendeznek. A főváros még azzal is mutatja akkor a gyászt, hogy az utcákon a gázlámpák égni fognak, de fátörlal borítják le.

Az udvari gyász. Európa minden fejedelmi udvara gyászt rendelt el. Nálunk a gyász félesztendeig tart, szeptember 17-ikétől kezdve. Az első két hónapon a legmélyebb, a következő két hónapon a mély s az utolsó két hónapon a kisebb gyász. Márczius 15-ikén ér véget a hivatalos gyász. A hadseregnek a zenekarok már a királyné halála óta elnémultak. A löcsei hadgyakorlatokat sem tartották meg.

A császári jubileumi ünnepek elmaradása. Ő Felsége határozott ohajtására az uralkodásának ötven év jubileumára Bécsben tervezett ünnepélyek elmaradnak, meg a december 2-ikára tervezett isteni tisztelet is. Idegen uralkodók sem érkeznek Bécsbe. A király a munkában, az állami ügyek intézésében keres vigasztalást.

Budapest főváros. A székesfőváros hatósága szeptember 12-ikére összehívott köz-

Schrottberg festménye után. Eredetije a bécsi ex. kir. hitbizományi könyvtárban.

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ.

A BEAU-RIVAGE SZÁLLODA, HOL A KIRÁLYNÉ LAKOTT.

A szálloda jobboldali sarkán van az a szoba, hova a haldokló királynét vitték.

gyűlésén Márkus József főpolgármester indítványára elhatározta, hogy a királyhoz hódolatteljes feliratot intéz, a temetésen küldöttségileg vesz részt s hogy a gyász kifejezésére a polgársággal együtt jár el.

A főváros küldöttségét Márkus főpolgármester vezeti a temetésre. A koszoru nemzeti színű szalagja ezt a feliratot viseli: *«Királynénknak. Védőasszonyunknak»*.

A Magyar Tud. Akadémia félbeszakította nyári szünetét és szeptember 12-ére rendkívüli ülésre hívta össze az elnök. Nagy számmal jelentek meg a tagok.

Báró Eötvös Loránd elnök a következő beszédben tett indítványt:

«Tisztelt Akadémia! Erzsébet királynéknak halálát siratjuk, annak a királyasszonynak, ki trónjának magaslátán oly közel állott a magyar nemzet szívéhez, ki itt, e palota csarnokában tette le koszorúját a mi Deák Ferenczünk, a mi Andrássy Gyulánk ravatalára. Azért gyűltünk ma össze, hogy e mérvetlen veszteség feletti fájdalomunkat kifejezzük.

Kérem a t. Akadémiát, fogadja el erre vonatkozó következő indítványomat:

«A M. Tud. Akadémia áthatva a mély fájdalomtól, melyet a nemzet minden fia hön és híven szeretett királynéjának halálán érez, szívből fakadó hálával és kegyelettel emlékezik meg a fenkölt lelki fejedelemszónyról, ki ez akadémia munkásságának fő tárgyát: a magyar nyelvet és irodalmat őszintén szerette és gyermekeivel is megszerettette. E fájdalmát és háláját az akadémia nemcsak a rendkívüli ülésének jegyzőkönyvében, hanem e palota csarnokában felállítandó emlékművel is meg fogja örökíteni.

«Kérem a t. Akadémiát, hatalmazzon fel arra, hogy e határozatáról szóló feliratát kellő alakban és alkalmas időben a trón számolyához juttassam és akadémiainknak a nemzet közös gyászában való részvételére vonatkozó intézkedéseket megtehessen».

Az indítványt egyhangulag elfogadták.

A mi azt az emlékművet illeti, melyről az elnöki indítvány szól, az egy karrarai márványból készült dombormű lesz, mely azt a jelenetet fogja ábrázolni, a mikor Erzsébet királyné koszorút tesz Deák Ferencz ravatalára. Ez az emlékeztető jelenet az Akadémia előcsarnokában történt meg, és ennek a falába fogják beilleszteni az emlékművet is.

AZ ALPES-TÉR GENFEN.

melynek baloldali sarkán a Beau-rivage szálloda látható, jobboldalt pedig az a hely, hol a gyilkost elfogták.

A Kisfaludy-Társaság. Szeptember 14-ikén a Kisfaludy-Társaság hangoztatta a bánat szavait, melyeket Gyulai Pál elnök ékesen tolmácsolt, s többi közt így szólt:

Bennünket, a költészet művelőit, a rokonszenvek és hálának egy különösebb érzése is csatolt fel-séges személyéhez. Erzsébet királyné szerette a költészetet, örömeit társalgott a nagy költők szellemével s megtanulva nyelvünket, olvasta a magyar költőket is. Epen úgy gyönyörködött a természet szépségében, mint a művészet remekeiben. Költői lélek volt, mondhatni költő, mert nemcsak az a költő, a ki verseket ír, hanem az is s még inkább, a ki eszményileg fogja föl az életet s minden tette

LUCCHENI.

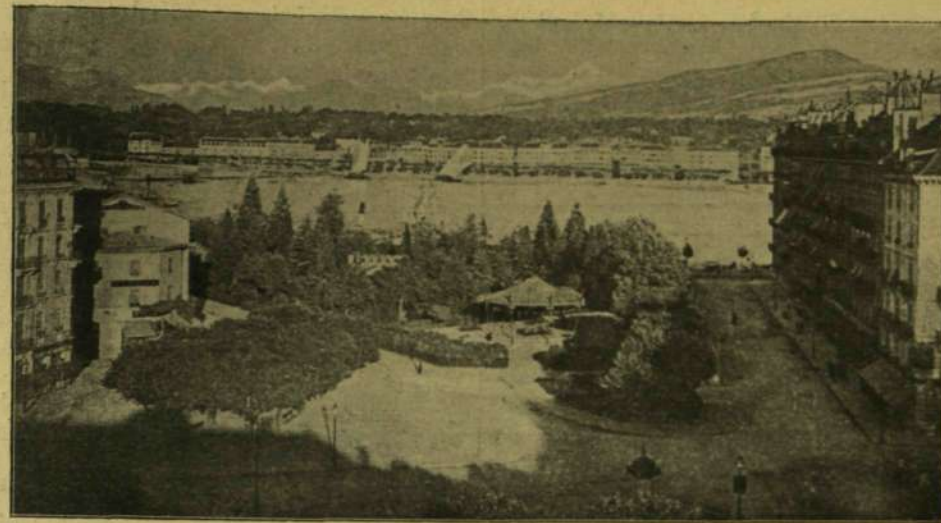
A GENFI KIKÖTŐ A BRUNSWICK-EMLÉKKEL.

A tó jobboldali sarkán van a gőzhajó kikötője, melyben a királyné hajóra szállt, s innen balra a Brunswick-szobor felé a merénylet színhelye.

egy-egy költői eszme megvalósítása. Ís Erzsébet királyné a női kellem és báj, a hitvesi és anyai ére-nyek, az emberszeretet és jótékonyág, a fájdalom, szenvedés és vallásos megnyugvás oly műveit hagyta reánk, melyek fölemelik a lelket és nemes érzelmekkel töltik meg a szívet. Főnséges életének emléke enyhítse a halálán érzett fájdalmat.

A társaság fájdalmát felirathat fejezi ki a trón előtt és a maga körében gyűjtést indít arra a szobrászati műre, melyet az akadémia csarnokában állítanak.

A Nemzeti Múzeum igazgató-sága e hó 15-iki gyűlésén Szalay Imre igazgató indítványára elhatározta, hogy jegyzőkönyvileg ad kifejezést gyászos fájdalmának; hódolatteljes részvételének a trón számolyához juttatása iránt megfelelő módon intézkedik, javasolja a közoktatási miniszternek, készíttesse el Erzsébet királyné mellszobrát is a haza nagy-jainak muzeumi szoborgyűjteménye számára; az országos gyász jeléül a temetés napján az

A MONTBLANC-TÉR GENFEN.

Jobboldalt a tó partján a bokrok mellett van az a hirdetőtábla, a mely mellett a gyilkosság történt.

A GENFI NAGY HID ÉS A ROUSSEAU-SZIGET.

összes osztályok zárva tartassanak, a muzeumi hivatalos kiadványok hat hónapon át gyászpecesét alatt adatnak ki.

A magyar nők. Az orsz. nőképző-egyesület gróf Teleky Sándorné elnöklete alatt tartott értekezletén elhatározta, hogy Erzsébet királyné emlékeztetőre országos nagy alapítványt létesítenek. Előkészítő bizottságot is alakítottak, melynek az országos alap létesítése ügyében alakítandó országos bizottság összehívása és általában véve az előkészületek sür-gős megtétele a főbb tennivalója.

Fekete pecsét. A belügyminiszter elrendelte, hogy valamennyi megyei és városi hatóság, s hivatal a gyász jeléül a hivatalos iratokon fekete pecsétet használjon. A főváros polgármestere már utasította is a fővárosi hivatalokat, hogy hat hónapig minden okiraton fekete pecsétet használjanak.

A királyné szobra.

A megdöbbenés első sajtó fájdalma alatt rögtön fölébredt a vágy, hogy Erzsébet királyné emlé-két szobor örökítse Magyarországon. Ha sirja Bécsben van, szobra legyen Budapesten, abban a városban, melyet annyira szeretett. Már ada-kozáskor történtek, mielőtt egyetlen szó kérte

A GENFI TÓ A BRUNSWICK EMLÉKSZOBORTÓL NÉZVE.

A merénylet színhelye a jobboldalon látható facsoport háta megett van; a tavon látható hajó mutatja a megsebesült királynét vivő hajó útirányát.

volna. De önként vitték el a szerkesztőségekbe, s a miniszterek is a szabadelvű párt helyiségében már az első órákban mind adakoztak s követtek őket azonnal sokan kisebb-nagyobb összegekkel.

A hírlapok szerkesztői szeptember 13-án gyűltek össze, hogy a gyűjtéshez a sajtó is hozzájáruljon és a mozgalmat támogassa. A tanácskozás határozata ez volt:

«Konstátálván, hogy a kimondhatatlan szocietáris benyomás alatt, mely hazánkat érte, a királyné szobrára minden főlhívás nélkül, önként való adakozás indult meg: hogy a nemes indulat, mely e kegyetes művet ekképen megkezdte, kellő mederbe gyűjtessék és a nagy cél felé sikeresen elvezetessék, a fővárosi sajtó jelenlevő képviselői elhatározták, hogy az ügyet fölkarolván, lapjuk hasábjait rendelkezésre bocsájtsák a nemzeti kegyeletnek s ezt holnap, 1898. szept. 14-én, lapjuk élén átadják a nagy nyilvánosságának.»

Az adakozások rohamosan indultak meg. A miniszterek egyenkint 300 frtot adtak, az államtitkárok 150 frtot, egyes főurak, vagyonosok ezer frtot. A fővárosi kaszinók szintén. Az első hazai takarékpénztár 15,000 frtot adott s felajánlotta, hogy az adományokat kezelni és kamatoztatni fogja. A börze a legelső két 2500 koronát ajánlott föl. Budapest főváros 30,000 frttal járult a nemzeti emlékhöz. A magyar jelzalog hitelbank és magyar leszámítoló és pénzváltó bank egyenkint 5000 frttal. Így indult a kezdet és szeptember 15-ikén már száz-ezer forintnál sokkal több volt együtt. És azóta foly az adakozás most már országsszerte. A budapesti lapokhoz napról napra tömegesen érkeznek az adományok.

A «*Vasárnapi Ujság*» szintén rovatot nyit s a szerkesztőséghez beérkező adományok följegyzését legközelebbi számában megkezdi.

A szobor helyének sokan a királynéről elnevezett *Erzsébet-teret* tartják legalkalmasabbnak, melynek közepén, a mostani nagy virágágy helyén, megfelelően el lehetne helyezni az emléket. A teret ekkor a szoborhoz méltóan újra kellene rendezni.

Ohaj nyilvánult az iránt is, hogy a királyné szobra a *budavári Szent György-térre*, a Hentzi-szobor helyére jöjjön. Az új királyi lak építése alkalmából a tér ügyi rendezés alá esik s ekkor minden valószínűség szerint el kell tölteni a mostan ott álló szobrot. A budavári Szent György-tér közvetlen az új királyi palota előtt különben is egyike volna a legalkalmasabb helyeknek a szobor számára.

Felmerült az az eszmé is, hogy a most épülő eskü-téri hidat *Erzsébet-hídnak* kereszteljük el s a hid feljárójával szemben a pesti oldalon állítsák el a királyné szobrát.

A *fővárosi közmunkák tanácsa* e hó 15-iki ülésén azt az óhajtat vitatta meg, hogy Erzsébet királyné szobrát a *Gizella-téren* állítsák. A tanács az e célra szükséges válandó szabályozási munkálatokhoz 50,000 forinttal hozzájárul. A közmunkák tanácsa fel fogja hívni a főváros hatóságát, hogy e határozathoz szintén csatlakozzék. A Gizella-tér szabályozása által a főváros szép teret nyerne s miután e tér egyike a legforgalmasabb helyeknek, Erzsébet királyné szobra a Gizella-téren a lehető legjobb pontra kerülne.

A merénylet színhelye.

A szabad Svájc francia részének fővárosa *Genf*, (franciául Genève) a francia határnál és a hasonló nevű kanton székhelye. A gyönyörű genfi tónál (Lac-Léman) fekszik, annak délnyugati sarkában, hol a tó megszűkül és a Rhone vize kiömlik belőle. A tónak épen a tulsó sarkánál van *Montreux*, az a hajóállomás, hová a királyné a végzetes napon akart utazni, hogy a *Tervet* melletti *Caux* fogadóba mehessen, rendezes szállására. *Genf*be csak látogatónak jött szeptember 9-ikén Terriethől, s ott a parton levő, szép kilátású Beau-rivage fogadóba szállt meg.

A kedves svájci várost, *Genf*-et az utazók tömegesen keresik föl, s ezért ez egyik legfőbb jövedelmi forrása. Svájc lakossága általában az idegenek után szerzi meg jólétének nagy részét. A természet változatossága és szépsége mellett a szabad intézmények is csábítanak sok ezret,

kivált a politikai menekülteket, kiknek Svájc vendégszeretettel nyitotta meg kapuit. A magyar szabadságharc után is sok magyar hazafi talált ott biztos menedéket. Magában Genfben az ötvenes évek végén magyar nyomda is volt, melyben többek közt Horváth Mihály nagy történeti munkáit nyomtatták. Nevezetes Genf e tekintetben, mint a háborúk vérengzései ellen indított «veres kereszt» mozgalom főszékhelye, melynek megállapodásai «genfi conventio» név alatt ismeretesek. De a politikai vendégszeretetet kiélkül a politika kétséges existenciái, a társadalom ellenségei, így az anarkhisták, kik Olaszországból, Franciaországból, Belgiumból, spanyol földről itt gyűlnek össze, ha a rendőrség sarkokban jár. Nihilisták, szociálisták, anarkhisták mindig időznek Svájcban, és a szabad alkotmány örve alatt védeve érik magokat. A svájci politikai jog megszorítására az európai hatalmak (Oroszország a nihilistákért, Németország a szociálistákért) már nem egyszer tettek lépéseket, de mivel a politikai szabadság megszorítását vonta volna maga után, semmi sem történt, sőt a szabadelvű felfogás egész Európában mellette volt, hogy Svájcban a menedék érintetlen maradjon. Az utóbbi években az anarkhisták, mint gyilkos szövetkezet törtek a társadalomra, gyilkolnak, dinamittal, vérengzéssel és nyíltan hirdeti, hogy pusztítani és rombolni akar, megretenteni a társadalmat és itarni belőle, a kik előkelők és szerepet visznek. A merénylők és gyilkosok szövetsége politikai szempontok alá nem eshetik, mert hadat izen a társadalomnak, mely a jogrend oltalmában akarja végezni foglalkozását és feladatát, s mely ellen közönséges gyilkosok sorakoznak. A gyilkolásnak megrendítőbb áldozatát képzelné sem lehet *Erzsébet* királynénál, a nemes lelkű, fájdalmas szívű asszonynál, ki mindenütt jót tett, ki mely szenvedéseit gyógyítani járt messze földeken, keresvén a természet változatosságait. Politikával nem törődött, csak a szenvedést ismerte és a nagy szív érzése uralkodott rajta: jót tenni.

Genf-nek az idegenek forgalma évenként 8–10 millió frank tiszta bevételt nyújt. Iskolái és növelői nagyon jelesek, úgy, hogy külföldiek is számosan tanulnak bennük. Ujjában különösen keresettek az egyetemmel kapcsolatos cyclusos előadások a francia nyelv és irodalom alapos megismertetésére. A Rhone-folyó kiömlésénél áthúzódó gyönyörű vashid remek műalkotás, ezen kívül még öt más híd visz át rajta. Genf leghíresebb szülötének, a híres francia bölcsésznek: *Rousseau*-nak pompás emléksobrot emelt, a mely a róla elnevezett kis szigeten (vashid köti össze a belvárossal) áll. Genfben pompázik néhai *Károly braunschweigi* «ex-uralkodóherceg» hatalmas, szép középkori jellegű szobra is, a melyet a nevezett város közönsége halálól emelt a bőkezű úrnak, a ki 1873-ban mintegy 10 millióra menő összes ingó vagyonát (köztük nagyhirű, drága ékszerei) örökségül *Genf* városának hagyta. Genf környékén lakott a világhírű bölcsész, *Voltaire* s később *I. Napoleon* francia császár kiengesztelhetetlen nagy ellensége: a szelleműs *Stael* asszony, a kinek kiutasítását a genfi kanton területéről a mindenható császár *híába* követelte Svájc köztársaság kormányától.

Genf városának lakói többnyire francziák s az egykor itt működött Kálvin követői. Híresek többek közt mint órákészítők. Háromszáz éven át itt volt az órákészítés főhelye és még ma is sok milliót szereznek ezzel az itt lakók. A mintegy 80,000 lakossal bíró város igen csinos, különösen az új városrészben pompás palotaszzerű házak; egész sereg középület és számos szoborral díszített sír van. Nevezetesen múzeumai és iskolái. Egyeteme újabban egészített ki, magyar tanulók is rendszeren vannak hallgatói közt. A genfi-tó legdélekelebbi pontja: *Chillon* (melynek ódon kis várát *Lord Byron* énekelte meg egyik pompás költeményében) közötti rendes gőzhajó-közelkedés van a közbenfekvő tóparti városok kikötőinek érintésével. Genfből jól látható Európa legmagasabb hegycsúcsa, a szépalaku *Mont-Blanc*. A rendkívül nagy természeti ellentét: a nagy, terjedelmes, mélyvízű tó, melyet pompás hegyvidék környez, háttérben pedig a zord havasok, *Genf* földrészünk legvonzóbb szépségű pontjai közé emeli. A genfi tó Közép-Európa leg-

nagyobb tava a Balaton után. Mélysége azonban sokkal jelentékenyebb, mint a Balatoné, mert több helyen 300–350 méter mélységű is.

Genf városáról közölt hat képmint között az első a *Beau-rivage* fogadót mutatja be, a hol Erzsébet királyné a gyilkosságot megelőző napon megszállott. A kis oldalszárnyal élően sarkon látható az ablaka annak a szobának, a hol a királyné meghalt s holttestét kiterítették s melyet azóta a vendégfogadó tulajdonosa érintetlenül hagyott s úgy is akar állandóan hagyni. A fogadó közelében a második képen bemutatott *Mont-Blanc-téren* történt a gyilkosság, melynek helyét a kép jobb oldalán a Hotel de la Paix mellett a tó partján álló bérkocsiról felismerhetjük. A bérkocsi és a park fái közt van egy hirdető-tábla a bérkocsisok számára; itt támadta meg a kiránduló-hajóra menő királynét az anarkhista merénylő. A harmadik képen szemben a tó felől látszik az *Alpesek tere*, rajta bal oldalt a Beau-rivage szálló, középe táján a Brunswick-emlék s jobb oldalt a sarkokban a Hotel du Pont közelében az a hely, a hol a merénylőt az utána szaladó kocsisok elfogták. Ezt az utcát Rue des Alpesnek nevezik. Igen világosan látható a merénylet helye a negyedik képen, mely a *Brunswick-emléksobor* mellől mutatja a genfi kikötőt. A jobb sarkon látható a kikötőhöz egy pár gőzzsel, itt szállott fel a már megsebezett királyné s előtte mintegy 150 méternyi távolságban volt a merénylet helye. Az ötödik kép a *nagy hidat* ábrázolja, mely a genfi tóból kijövő Rhone folyó felett megy át s mellette a Rousseau-szigetet, melyről már fentebb megemlékeztünk. A hatodik kép a *genfi tavat* mutatja a Brunswick-szoborról nézve, háttérben a festői szíp hegyekkel. Még egy képmint a genfi tó másik, Genfel ellentétes részén fekvő *Chillon várát* mutatja be, melyről szintén fentebb emlékeztünk meg.

A gyilkos.

Luccheni a neve az elvetemült gyilkosnak, ki pokoli lázban ragadt tört, hogy megöljön valakit, a ki előkelő; férfi vagy nő, neki mind egy volt. Véghetetlen, cinikus egykedvűséggel vallja, hogy mint anarkhista, megretentő példát akart nyújtani a világnak arról, hogy az anarkhizmus nem kímél senkit, a ki előkelő. Jobb szeretett volna ugyan egy királyt megölni, de mert királyné volt közelében, azt ölte meg. Példát akart nyújtani társainak is, hogy senkit se kíméljenek.

A gyilkos 25 éves kőműves, nemzetiségére nézve olasz, de Párisban született. Egy cseléd gyermeke, ki Páriban vitte, ott lenézésháza adta, a hol tíz éves koráig tartották, akkor elbocsátották, hogy keresse kenyerét. Élt, a hogy tudott. Husz éves koráig Páriban különböző iparágakban foglalkozott, azután kiszolgált a katonaságnál Casertában és Nápolyban, majd szolgálat szegődött egy hercezi házába. Gazdája nagyon jól bánt vele. Szolgálatát elhagyva, bejárta Olaszországot, azután nyolcz hónapig mint földmunkás dolgozott a Sonnenbergen, a zürichi kantonban, 1894-ben Bécsbe ment, a hol csak rövid ideig tartózkodott, azután Budapestre utazott, s itt látta kétszer is a királynét. Sok jel mutat arra, hogy *Luccheni* a budai királyi palota építésénél volt alkalmazva. Budapestről elutazásakor az itteni olasz konzul ajánlására jegyet kapott Fiuméig, a honnan azután gyalog ment Triestbe. Ott az olasz konzul nem akarta őt támogatni, hanem átadta a rendőrségnek, a mely négy napig fogságban tartotta s azután a határra vitte. Később sok olasz városban dolgozott, majd Svájcba, Lausanne-ba ment, a hol buzgón járogatott a szociálisták és anarkhisták gyűléseire.

Genfben *Luccheni* a mult nyáron néhány hónapig mint kőműves dolgozott az új postapületeken. Egy ízben megsejtette újját s e miatt munkakép-telen volt. Ez alatt az idő alatt a baleset ellen biztosító szövetkezet tartotta őt. Fölépésében nem volt közönséges olasz munkás. Sokkal értelmesebb volt társainál és sokkal gondosabban is öltözködött. Ünnepeken kifogástalan inget és fekete ruhát viselt. A bort nagyon szerette, s ha kissé többet ivott, gyorsan és élénken beszélt és anarkhista dalokat énekelt. Mindenkinen azt mondta, hogy Nápolyból való, pedig ez nem igaz. A mikor Lausanneból elutazott, szállásadójának harminczöt frankkal adása maradt. Azt is fölemlíti róla, hogy ez év május elején a milánói zavarásban is volt része és arra biztatta a Svájcban élő olaszokat, hogy vonuljanak Lombardiába és juttassák az anarkhiát diadalra. A gyilkos azonban határozot-

tan állítja, hogy nem volt része a milánói zavarások idején az olaszok között megindult mozgalomban. Abban az időben Salvinian dolgozott és körülbelül két héttel ezelőtt tért vissza Lausanneba. *Luccheni* beismer mindent, a mit terhére rónak. Bűnbánást nem érez s azt hiszi, hogy undok büntetéssel előmozdította az anarkhia ügyét. Hogy büntései lettek volna, azt határozottan tagadja.

A genfi rendőrségnek azonban biztos tudomása volt néhány hónappal ezelőtt arról, hogy két olasz anarkhista Svájcba érkezett s ott azzal a tervvel foglalkozott, hogy Faure francia köztársasági elnököt meggyilkolja. A rendőrség akkor nagy szigorúsággal kereste őket, de az anarkhisták neszét vették ennek s eltűntek Svájcba. Az egyik Franciaországba, a másik Londonba menekült.

Luccheni az elvtársaival éjnek idején gyakran találkozott a lausannei sétátnak sötétebb helyein. A rendőrség ezt megtudta és több ízben meg is figyelte összejöveteleiket. Ezelőtt három héttel megidézte az egész anarkhista-társaságot és megvizsgálta írásait, a melyek rendben voltak. *Luccheni* aztán nem sokára eltűnt a waadt-i kantonból. A mikor Erzsébet királyné meggyilkolásának híre Lausanneba érkezett, az ott élő olaszok közül sokan eltűntek.

A római rendőrség kinyomozta, hogy *Luccheni* Nápolyban a 13. lovasezer harmadik zászlóaljában szolgált. Harmadfél éves szolgálatában kifogástalan viselkedést tanúsított és főlegbálvól meg voltak vele elégedve. Szolgálati ideje 1897-ben szeptember 15-én járt le, de kapitánya még három hónapig szolgai minőségben magánál tartotta. *Luccheni* Afrikában is volt és az ottani olasz csapatoknál mint őszvérhajász szolgált.

Fogságában kihívón viseli magát és dicsekedik alávaló tetteivel. A tört, melyet a gyilkosság után eldobott s melyet hosszas keresés után találtak meg, fölsimerte. Ez három szögletű reszelő, minővel a fűrészt szokták meghegyezni. Ő maga élesítette meg hegyét. A mikor a bíróságnál megmutatták neki, azt mondta: «Ez ugyan az enyém, de oda adom önöknek». A reszelő hegye eltört, mikor a gyilkosság után eldobta.

Luccheni néhány perczre rá, hogy megszurta a királynét, elfogták, de akkor még nem tudták, hogy törrel támadt a királynéra. Azt hitték, hogy csak megütötte. De ő mondta a kísértő rendőröknek, hogy megszurta. «Azt hiszem, jól találtam», — tette hozzá. A mikor később tudtára adták, hogy a királyné meghalt, minden felindulás nélkül felelte: «Ezt akartam».

MI UJSÁG?

***Lapunk mai számához** posta-utalvány van mellékelve, az e hó végén lejáró előfizetések könnyebb teljesítése végett. — Az előfizetés megújításánál sziveskedjenek olvasóink czim-szalagjukból, mely alatt a lapot kapják, egyet a posta-utalvány szelvény hátulsó lapjára fölragasztani, és így küldeni be kiadónkhoz.

***Lapunk mai száma** Erzsébet királyné Ó Felsége halála alkalmából a szokottnál nagyobb terjedelemben, teljes három éven 30 képpel jelen meg; a «*Vasárnapi Ujság* Regénytára» közleményeinek folytatását így is a jövő hétre kellett halasztanunk.

Képeinkről. A nemzeti gyász idején kegyeletes kölességünknek tartottuk egybegyűjteni mindazokat a képeket, a melyek *Erzsébet* királynét örökítik meg, vagy életének magasabb mozzanataira vonatkoznak. A királyasszony egyike volt a világ legszebb asszonyainak. Arezán és alakján királyi fenség tükröződött s a leghíresebb művészek vetekedtek azon, hogy ritka szépségét megörökítsék. Fialat korából így meglehetősen sok és sikerült kép őrt a királyné emléket.

A felséges asszony az idők folyamán keveset változott valamit. Még a legutolsó időben is megmaradtak arcának szép vonásai, megmaradt deli, karsu termete, fiatalos, majdnem leányos járása s mindenek fölött pompás, sötét-szőke haja, mely pártatlan diadém gyanánt ékesítette homlokát. A királyasszony azonban

az utolsó pár évtized alatt mégsem ült szívesen sem festőnek, sem fotografusnak. Egyáltalán nem vette szívesen, ha meghámlták vagy észrevetlenül lefényképezték. Ezért az utóbbi években kevés képmása maradt ránk.

A mai lapunkban közölt képek részint a bécsi császári és királyi hitbizományi könyvtárból valók, részint egykorú képek után készültek. Igen becses darabokat engedett át *Ernst* Lajos műgyűjtő, a kinek magyar tárgyú képgyűjteménye ritka értékű és érdekességű a maga nemében.

A jelen gyászos alkalmából készítette lapunk régi barátja és munkatársa, *Roskovics* Ignác, jeles művészünk, a «*Vasárnapi Ujság*» mai számának első oldalán látható rajzot, melyen a királyné arcaképet az országos gyász kifejező díszítések veszik körül.

A királyné életéből közölt képeink egy része *Szekély* Bertalan nagy érdemű festőnknek az illető esemény alkalmával a hely színén készített rajzait mutatja be. *Szekély* Bertalannak 1867-ki koronázást feltűntető vízfestményének másolatát is közöljük. Ez a festmény a királyné részére készült. *Szekély* Bertalan három egykorú érdekes rajzvázlatát *Ernst* Lajos becses gyűjteményéből közöljük. *Zichy* Mihálynak egykorú képeket, Erzsébet királyné Deák Ferencz ravatalánál, a Nemzeti Múzeumban levő festmény után közöljük.

Van képeink közt több pillanatnyi fénykép fölvetél, így az a kép is, a mely *Erzsébet* királynét abban a helyzetben ábrázolja, a mikor Bártfán lakására, a Deák-szállóba megy görög föl-olvasója kíséretében. Ezt a képet *Szegedi* Maszkó Viola úrnő volt szíves lapunknak átadni.

Goró Lajos egy szemtanú genfi vázlata után rajzolta meg azt az izgalmas, megható jelenetet, a mikor *Erzsébet* királyné halálós sebével hajóra szállva, a földeten kísérelő és az utasok legnagyobb remélteére összeesik.

A szepmüvészeti múzeum. A törvényhozás tudvalevőleg még 1891-ben elhatározta, hogy szepmüvészeti múzeumot épít s meg is szavazta a költségeket 1,200,000 frtban. Most egy lépéssel előbbre haladt a múzeum ügye. A múzeum épületének terve ugyanis elkészült a pályázati felhívás. A főváros tudvalevőleg a városligetnek az Andrássy-út végén, az Aréna-út és az állatkert között való részét emeli át a múzeum céljaira s most erre a helyre kell természetesen tervezni az épületet. A pályázathoz csak magyar honpolgár vehet részt; a pályázatokat 1899. márczius elsejéig kell az Országos Képtárhoz benyújtani. Ha az első pályázat már eredményes lesz, őt és fél év múlva, tehát 1904-ben talán már fel is avathatjuk a nehezen épülő díszes palotát, melyre pedig a szepmüvészetnek óriási szüksége van.

Gróf Zichy Jenő küldeménye Ázsiából. A mult heten érkekes néprajzi gyűjtemény érkezett Ázsiából gróf *Zichy* Jenőtől a nemzeti múzeum néprajzi osztályának a magyarsággal nyilván rokon *csuvas* és *mordvin* fajrokonok életére vonatkozó tárgyakból. Ezek az ázsiai, jórészt nomád életet élő népek házi ipari cikkei és fémernemje, nagyban hasonlítanak a kalotaszegi készítményekhez. A beküldött tárgyak közt egy *csuvas* rovásos naptár is van, mely hosszú léczből áll és tizenkétzer harmincz rovátka van rajta. A küldemény többi érdekes tárgyai: kőkori kalapács, tűző-szerszám, mindenféle női ruhanemű és pipere, gyöngy és ékszer, számos orosz könyv, melyben sok, a magyar őstörténetre vonatkozó adat található. Az expediciót legközelebb a múzeum természetrajzi osztályának küld több állatot és bogarakat.

Kriegner-féle **Akakázia** Arczéréme 1 frtért. Szap-pan 50 krért kapható országsszerte a gyógyszerárakban. Főraktár Budapest, Kálvin-tér, «*Korona*» gyógyszerár.

HALÁLOZÁSOK.

Dr. CZIBULKA NÁNDOR, apátkanonok, az esztergomi káptalan tagja, elhunyt Salzburgban, hol már régebben keresett üdülést, 54 éves korában. Pozsonyban született, s Budapesten 1862-ben szentelték pappá. Nem sokára tanár és tanfelügyelő lett a pozsonyi Emericumban, ugyanily minőségben mű-

ködött az esztergomi szemináriumban, 1870-ben a budapesti központi papnövelde rektora lett és később udvari káplánná nevezték ki. 1888-ban az esztergomi érseki szeminárium kormányzója, majd a hercegprímás a bécsi Pázmáneum másodrektorává nevezte ki. De nem sokáig tölthette be hivatalát, mert súlyos betegség támadta meg szervezetét, melynek hosszú szenvedés után áldozatul esett.

Elhunytak még a közelebbi napokban: *Benedek* falvi KISZELY Timor dr., magyar királyi kuriai bíró, 51 éves korában, Budapestben. Holttestét Szatmárra szállították a családi sírboltba. — *Bélteki* ALBERT, a budapesti református gimnázium tanára, ki Szomotornál a vasuti vonaton öngyilkossággal vetett véget életének. — *Lázár* BÉLA, huszárkapitány, hírneves lovas, Zsebelen, apósának, Hoffmann Antalnak birtokán. A 38 éves férfiú három év óta veszedelmes agybántalomban szenvedett, mely a turfon történt szerencsétlen bukások folytán keletkezett. Fialat övegye és két gyermeke gyászolja. — *Egyed* MIHÁLY, a 8. huszárezred nyugalmazott kapitánya, 38 éves korában, Pusztá-Kétyen.

Felelős szerkesztő: Nagy Miklós.

(L. Királyi Pál-utca 4. szal.)

Gummiárak, betegápolási eszközök, sérülők (összerek F. Bergerand párisi gyártó) legelőnyösebben beszerezhetők *Polgár Sándor* egyetemi közbeszerzőnél, Bpest, Erzsébet-körút 53.

Vese, húgyhólyag, húgydara és kövszény-bántalmak ellen, továbbá a légző és emésztési szervek haratos bántalmainál, orvosi tekintélyek által

a Lithion-forrás

Salvator

kütnő sikerrel rendelve lesz.

Hűgahajtó hatású!

Kellemes ízű! Könnyen emészthető!

Küldetés: Budapest, Főraktár Édeskuty L. urnál.

Lóárverés.

Folyó évi október hó 1. 3. és 4-én alulirott katonai hatóság által Budapestben vonatlaktanya nagy udvarában, VI., Angyal-föld, Arena- és Lehel-utca sarkán, körülbelül 350 kisorolt ló fog azonnali készpénz fizetés mellett árverés útján eladatni.

Az árverés mindenkor reggel

1/2 9 órakor veendi kezdetét.

A III. fokozat és a vételár magassága után lerovandó bélyegilletéket a vásárló tartozik a vásárlási összeg lefizetése mellett fedezni.

A cs. és kir. 4. számú vonatosztály parancsnoksága.

(Utánnomás nem díjazatik.) 8472

fekete, fehér és színes 45 krtól 14 frt 65 krajczárig méterenként — sima, csikos, koczkázott, mintázott és damaszt stb. (mintegy 240 különböző fajta és 2000 különböző szín és arnyalatban stb).

Ruhák s blousokra a gyárból! Privát fogyasztóknak postabár-, vámmentesen és házhoz szállítva.

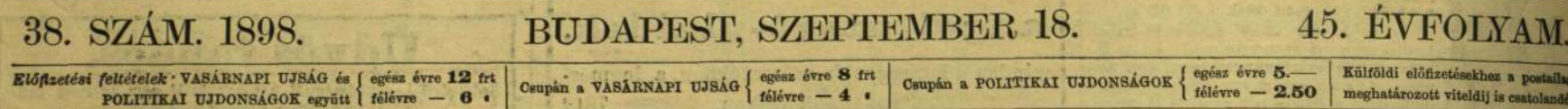
Minták postafordultával.

Magyar levelezés. — Svájcba kétszeres levélbélyeg ragasztandó.

HENNEBERG G. selyemgyárai, Zürichben (cs. és kir. udvari szállító).

Henneberg selyem

csak akkor valódi ha közvetlen gyáraimból rendelik

6 arany, 18 ezüst érem, 30 tiszteleti és elismerő oklevél.

Kwizda-féle

kornenburgi

marha-táppor.

Veterin.-diétetikai szer lovak, szarvasmarhák és juhok számára.

43 éven át óta a legelső istállóban kitűnt sikeres alkalmatlanság a táplálkozás kedv hiányánál, rossz emésztésnél; a tehének tejének bőségénél és jobba téle esztendő.

7041

Ar: $\frac{1}{2}$ doboz 75 kr., $\frac{1}{4}$ doboz 35 kr.

Csupán a fenti végegyezleg ellátva valódi és kapható minden gyógyszerárban és gyógyszerüzemekben. — Forgatók:

Kwizda Ferencz Joh.

es. és kir. osztr.-magyar és román kir. és bolg. főud. ud. assallós.

Kerületi gyógyszerésznőinek Korneuburgban. Bécs mellett.

KIRÁLYNŐ-ARCZCRÉME,

legjobbnak ismert arczsépfő a vilagon.

Ezen arczcrème a legújabbak idő
alatt eltávolít az arczról minden
bőrnettságot, m. n. szepítő,
porosnes, metesses stb. s azt
finodfere és idősre teszi. Teljesen
ártalmatlan. Egy tévely 70 kr.
királynő-crème csakpan 70
kr. — Királynő-hálgyor
fehér, róza és crème színben
1 doboz 70 krajcsár. Szekitk:
7721 dőlí fémktár:

Temesváry József
Arcz- és hajgyszerek
Zombor, Jókai-tér 2.
Budapesten Török János gyög-
szertárában, Király-utca 12. sz.

[illegible]

A női szépség
emeléség, tökéletesítése és fenntar-
tására legkímélőbb, teljesen ártalmat-
lan, vegyszeres és zsírmestres köz-
mény a

Margit Crème

Rövid idő alatt sürinthe szépséget, maj-
foltot, paltant, bőrállít (mitesszer)
és minden más bőrbaját. Kiszimítja a
ráncozat és himlőhelyeket, még ko-
ros egynek is ide bájos szeszert
közvetlen, ára 50 kr., nagy 1 forint.
Margit hőlégpár 60 kr. 3 színen.
Margit szappan 35 kr. Margit
főgőp (Zahnputz) 50 kr.

Készítő FÖLDES gyógyszerháza,
Aradon Deák Ferenc-utca 11. sz.

Főraktár: Török József gyógyszerháza, Buda-
dapesten, Király-utca 12.

[illegible]

MATTONI-FÉLE
GISSHÜBLER
legyenek mindig
SAVANYU-KÚT

Magyarország legszebb látványossága

A hódoló
diszfelvonulás

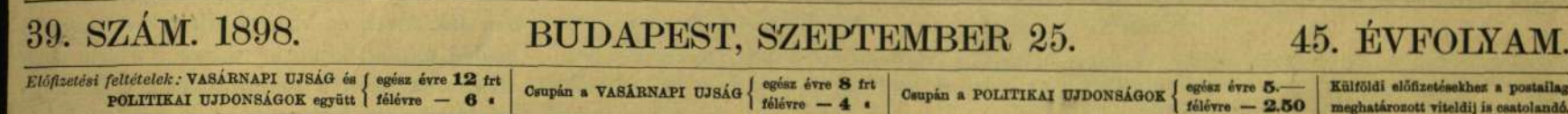
Óriási körkép.

festette Eisenhut Ferenc

Látható Városliget Andrássy-út végén
a magyar körkép-társaság palotájában
reggel 9 órától este 7 óráig.

Belépő díj 50 krajczár.

Gyermekek és katonaság örmestertől lefelé 30 kr.

MEGÖLTÉK A KIRÁLYNÉNKAT! A mi királynénkat megölték! Megölték egy olyan földön, mely oltalmába vesz minden bujdosót s minden száműzöttnek védelmet nyújt. Szegényében háborog a geni tó, eltakarják orcaizokat a tavat környező paloták, és

haragban pirulnak ki a havasok ormai. Helvé-
cia tisztos népének sirásától zendülnek meg a
völgyek, és a mi sirásunk jaggatva felel vissza
nekik.

Királyunk megszakgatja ruháit; az egyik jaj
után a másik, a másik után a harmadik kél
ajkairól, s míg reszkető kézzel teszi le megölt
hitvesét megölt fia mellé: ide hallik tört zoko-
gása; a szó, melyet sok szegény alattvalója ös-
mer: «Uram, ne hagyj el engemet, nézd ügye-
met, mert egyedül hagytam! . . . »

Minden népeidnek igaz és bölcs uralkodója.

minden te népeid, minden nemzetek, az egész világ rád függeszti résztevő tekintését; megszűri királyok seregének hozzád: de egy sem gyászol veled igazabban, mint mi, mint a magyar, mert a magyar nemzet gyásza ez.

Ez a gyász gyűjtött össze ma bennünket, hogy sirjunk veled; sirassuk, a kit te siratsz sirassuk a tiedet, mint a magunkét és megemlékezzünk arról, a kit történetünk *műsája* mindig emlegetni fog, mert az a tör, mely az szenvedőt szívé átjárta, szívünkben megzaklatott minket is.

